

**COVID-19 pandemiyasının ölkə iqtisadiyyatına və qeyri-formal məşğulluğa təsiri ilə bağlı
cari vəziyyətin təhlili**

1. Giriş	2
2. Fövqəladə hal- COVID-19 koronavirus pandemiyası	3
3. COVID-19 pandemiyasının qlobal iqtisadi fəallığa və cəmiyyətə təsiri	3-6
4. Qeyri-formal iqtisadiyyat, qeyri-formal məşğulluq. Məsələnin tarixi	6-10
5. İqtisadiyyatın qeyri-formal sektoru - müsbət və mənfi cəhətləri	11-12
6. Əmək Sferasının Gələcəyi ilə bağlı Yüzilliyin Təşəbbüsü	12-19
7. İzol tədbirlərinin qeyri-formal iqtisadiyyata təsiri	19-20
8. Azərbaycanda əmək bazarı və məşğulluq	20-23
9. Azərbaycanda pandemiya görə itki ilə üzləşən iqtisadiyyat sahələri	23-25
10. Özünüməşğulluq nədir?	25-28
11. Əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi və qeyri-formal məşğulluğun leqallaşdırılması	28-31
12. Hökumətin anti-böhran tədbirlər paketi	31-33
13. Aktiv maliyyə və pul-kredit siyasəti	33-35
14. Sosial dialoqa əsaslanan həll yollarının axtarışı	35-39
15. Xülasə	39-41
İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı	41-43

1. Giriş

Qloballaşma şəraitində dünya sivilizasiyası qarşudurma və münafişələr, təbii və ekoloji fəlakətlər, miqrasiya proseslərinin, virus pandemiyalarının vüsət alması, və s. kimi məsələlərin səbəb olduğu çağırışlardan getdikcə daha çox əziyyət çəkməkdədir.

Hazırkı tədqiqat COVID-19 pandemiyasının iqtisadiyyatın qeyri-formal sektoruna və qeyri-formal məşğulluğa təsirinin öyrənilməsinə həsr olunub. Məlumdur ki, bəşəriyyət öz tarixi boyunca yüz mindən tutmuş (17-19-cu əsrlər: London və Marseldə Böyük Taun və iki vəba pandemiyası) yüz milyona qədər insanın (20-ci əsrdəki İspan qripi) ölümünə səbəb olan ən azı 15 irimiqyaslı pandemiya şahidlik etmişdir. Səhiyyə sahəsində çalışan mütəxəssislər artıq uzun müddətdir ki, yeni ciddi pandemiyanın olacağına dair xəbərdarlıq edirdilər və insanları buna hazır olmağa çağırırdılar. Lakin, dünya COVID-19 koronavirus pandemiyasının törətdiyi qlobal təhlükəyə hazır olmadığını göstərdi.

Pandemiya və onun fəsadlarına qarşı mübarizənin ciddi tədqiqat və icra ediləcək tədbirlərin müzakirəsini tələb etdiyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının mütəxəssis və ekspertləri tərəfindən bütün əhali təbəqələrini əhatə etmək məqsədilə sistemətik cavab tədbirlərinin səmərəli şəkildə icra olunmasına dair təlimat kitabı formatında hazırlanaraq dərc edilmişdir. Bu təlimat kitabının hazırlanmasında məqsəd həmkarlar ittifaqı liderlərini və ölkə aktivistlərini hazırkı problem, onun təsirləri və fəsadları haqqında məlumatlandırmaq pandemiyasının mümkün təsirlərinin aradan qaldırılması və müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün dünya təcrübəsindən faydalanmağa kömək etmək, habelə pandemiya sonrası dövrdə insanların, iqtisadiyyatın və əmək bazarının yeni şəraitə necə uyğunlaşacaqlarını nəzərə almaqdan ibarətdir.

COVID-19 infeksiyasına yoluxma prizmasından dünyada və ölkədəki vəziyyət təhlil edilmiş, qlobal iqtisadi böhran təhlükələri aşkarlanmış və insanların həyatı və sağlamlığının pandemiya sonrası qorunması üçün görülən tədbirlər haqqında məlumat təqdim edilmişdir. Ölkə iqtisadiyyatında, əmək bazarında, qeyri-formal məşğulluq və gənclərin məşğulluğu, habelə gender məsələləri ilə bağlı vəziyyətlə bağlı təfəsilətlı məlumat təqdim edilmişdir. Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının əməyin mühafizəsi üzrə işləri, əmək hüquqlarının qorunması və işçilərin yeni şəraitdə sosial statusun yüksəldilməsi, sosial dialoq və tərəfdaşlığın gücləndirilməsinə dair tədbirlər göstərilmişdir. Təsisatların əhəmiyyəti təhlil edilir və böhranın bir çox iş imkanlarından məhrum etdiyi şəraitdə tətbiq edilən sistemətik həllər hesablanır, həssas əhali qruplarının, o cümlədən gənclərin qorunması və dəstəklənməsi üzrə sistemətik tədbirlər də daxil olmaqla sosial birlik və həmrəyliyin zərurəti nəzərdən keçirilir.

2. Fövqəladə hal- COVID-19 koronavirus pandemiyası

2020-ci ilin əvvəlinə olan dünyanın mənzərəsinə nəzər saldıqda, bəşəriyyətin inanılmaz dərəcədə dəyişdiyini görmək olar. Yoluxma sərhəd tanımır. COVID-19 böhranının səhiyyə, iqtisadiyyat və eləcə də sosial rifah sahələrində yaratdığı fəsadlardan heç bir ölkə kənarında qalmayıb. Hazırda, pandemiya 210 ölkə və müxtəlif əraziləri də cənginə alıb. Lazımı vaksinlər və müalicə metodları icad olunana qədər infeksiyanın yoluxma zəncirini qırmaq üçün faktiki olaraq yeganə həll yolu fiziki məsafənin saxlanmasıdır. Bununla bağlı, dünya miqyasında 5 milyarddan çox insanı əhatə edən tam və ya qismən izolə tədbirləri həyata keçirilməkdədir.

Əhalinin sağlamlığını qorumaq məqsədilə, qlobal iqtisadiyyat durğunluq vəziyyətinə çatdırılmışdır. Dəhşətli insan itkilərinə səbəb olan yeni COVID-19 pandemiyası özü ilə birlikdə iri miqyaslı özünütəcrid tədbirlərinin tətbiqi ilə iqtisadi fəaliyyəti sarsıtdı. Bir çox ticarət obyektləri bağlandı, zavodlar öz fəaliyyətini dayandırdı, hərəkət azadlığı isə ciddi şəkildə məhdudlaşdırıldı. İnsanların həyatının ahəngi tamamilə pozuldu. Pandemiyanın atributları məcburi olaraq bir çox hallarda ödənişsiz məzuniyyət, qoruyucu maskalar və qorxu oldu. Çevrildilər. Təəssüf ki, milyonlarla insan bu virusa artıq yoluxub və ya ondan dünyasını dəyişib.

Azərbaycan yaranan böhrana rekord sürətlə cavab reaksiyasını nümayiş etdirdi. Dövlət orqanları mümkün qədər yoluxmanın qarşısını almaq və həmçinin yaranmış vəziyyətin idarəetmə mexanizminin həyati vacib funksiyalarını pozmaması üçün bütün mümkün tədbirləri görürlər.

Bununla bağlı, sərhəd və hərəkət nəzarəti, vaxtaşırı - tam karantin rejimi, SMS icazə sistemi, komendant saati, ticarət mərkəzlərinin, habelə mədəniyyət və əyləncə müəssisələrinin fəaliyyətinə qadağanın qoyulması, daxili məhdudiyyətlər və şəhər və kəndlərdə karantin məhdudiyyətləri tətbiq olunur. Səhiyyə və sosial təminat sisteminin əhatə dairəsi genişləndirilir. Dövlət orqanları, müəssisə və təşkilatlar işçilərinin qorunması üçün tədbirlər işləyib hazırlayırlar. Yoluxma riskini azaltmaq üçün bütün ictimai sferalarda zəruri tövsiyələr verilir.

3. COVID-19 pandemiyasının qlobal iqtisadi fəallığa və cəmiyyətə təsiri

Bəşəriyyət təlaş içindədir. COVID-19 pandemiyası dünya əmək bazarlarının zəif cəhətlərini bütün çıpaqlığı ilə nümayiş etdirdi. İlk mərhələdə koronavirus infeksiyası Çində istehsalın bir qismini iflic edib, daha sonra Avropa və Asiyada minlərlə müəssisələrin fəaliyyətini dayandırdı və nəhayət, növbə Amerika qitəsinə də gəlib çatdı. Müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinin, böyük və kiçik həcmli müəssisələrin, ticarət mərkəzlərinin, mədəniyyət obyektlərinin və restoranların fəaliyyət ahəngi tam sıradan çıxdı, distant işə keçid təmin

edildi, iş vaxtının müddəti isə azaldıldı. Aviareyslər və mehmanxana rezervasiyaları ləğv edildi. Bütün qeyd olunanlar bir çox müəssisələri müflisləşmə ilə üz-üzə qoydu. Belə ki, ilk növbədə iş yerlərini itirənlər onsuzda işləri qeyri-stabil olan insanlardır: satıcılar, ofisiantlar, mətbəx personalı, yükqaldıran fəhlələr və xadimələr).

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatına əsasən, pandemiya 2020-ci ilin sonuna qədər davam edərsə, dünyada 25 milyon insan iş yerlərini itirəcək və işçilərin gəlir itkisi isə 3,4 trilyon ABŞ dolları həddinə çatacaqdır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2008-2009-cu illərdə baş verən global maliyyə böhranı nəticəsində 22 milyon insan işsiz qalmışdır.

Sosial təhlükəsizlik sistemi zəif və ya heç olmayan ölkələrdə milyonlarla insan gəlirdən məhrum oldu. Əksər ölkələrdə işsizlik artan sürətlə davam etməkdədir və BƏT-in hesablamalarına əsasən, bütün ölkə və regionlarda iş saatları ciddi şəkildə azalmışdır: 2019-cu ilin son rübü ilə müqayisədə 2020-ci ilin ikinci rübündə 10.7 faiz azalma müşahidə edilmişdir, bu da tam ştatlı 305 milyon işçinin iş saati (həftədə 48 saatlıq iş rejiminə əsasən) deməkdir.

Dünya İqtisadi Forumu qeyd edir ki, pandemiya görə dünyada 4 milyarddan çox insan çətin vəziyyətdədir. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) global iqtisadi fəaliyyətin Böyük Böhrandan sonra görülməmiş dərəcədə azalacağını proqnozlaşdırır.

Global iqtisadiyyatda qəfil çöküş 2020-ci ildə global tənəzzülə səbəb ola bilər. Analitiklərin fikrincə, dünya ÜDM-nin illik artımı 1-1,5% -i keçməyəcək. Lakin, artıq məlumdur ki, verilən rəqəmlər mənfəi nəticələrin tam miqyasını əks etdirə bilməz.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) global böhrana qarşı birgə beynəlxalq tədbirləri koordinasiya etməyə çalışır. Lakin, əhalinin bir hissəsi və bəzi siyasətçilər, eyni zamanda ictimai səhiyyə sahəsində çalışan mütəxəssislərin tövsiyələrinə qarşı çıxırlar. Eyni zamanda, işgüzar dairələr, çətin günlərdən keçmələrinə köməkli göstərmək üçün öz xeyirlərinə istisnalar və əhəmiyyətli subsidiyalar (təxirəsalınmaz yardım) tələb edirlər. Hazırki vəziyyət siyasət, iqtisadiyyat və digər aspektlərin kəsişməsini əks etdirir.

Pandemiya, ilk növbədə əhalinin ən həssas və marjinal qruplarına təsir edən sosial bərabərsizlik və sosial problemləri üzə çıxartdı. Bu, çoxmiqyaslı yoxsulluq və bərabərsizliyin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb ola bilər. Dünya Bankının qiymətləndirmələrinin yenidən yoxlanılması yoxsulluq içərisində yaşayanların sayının 2019-cu ilə nisbətən 70-100 milyon artaraq bu rəqəmin 632 milyon olduğu və 1998-ci ildən bəri yoxsulluğun ilk dəfə artdığını göstərir. Hesablamalara əsasən, işləməsinə baxmayaraq yoxsulluq içində yaşayan insanların sayının 35 milyon olacağı gözlənilir.

COVID-19 pandemiyası əhalinin müəyyən qrupunu əlverişsiz vəziyyətlə üz-üzə qoymuşdur. Məsələn, böhrandan əvvəl gənclər arasında işsizlik yaşlı əhali ilə müqayisədə üç dəfə çox idi. Qlobal olaraq, hər dörd gənc işçidən üçü qeyri-rəsmi sektorda işləyirdi, halbuki 25 və daha yuxarı yaşlı şəxslər arasında bu rəqəm 60 % təşkil edirdi. Dünyadakı gənclərin təqribən 1/5 və ya 267 milyon gənc əvvəl işləməmiş, təhsil almamış və ya peşə hazırlığı keçməmişdilər. Bu rəqəm aşağı orta gəlirli ölkələrdə gənc qadınlar üçün təxminən 40 % təşkil edir.

Böhrandan əvvəl qadınların kişilər ilə müqayisədə üç dəfə çox ödənişsiz qayğı xidmətlərinə cəlb olunması və pandemiya ilə əlaqəli təcrid rejimi ilə bağlı bu işlərin artması, qadınların məşğulluq imkanlarının daha da məhdudlaşdırılması və bütün bunların fiziki və psixoloji stress amillərinə səbəb olması həyəcan təbilini çalmağa gətirib çıxarır. Bundan başqa, əlavə vaxt tələb edən ev işlərini də nəzərə alsaq, qayğı xidmətlərində fəaliyyət göstərən qadınlar böhranla əlaqəli qeyri-bərabər sosial yükü də çiyinlərində daşmalıdırlar. Ümumiyyətlə, böhrandan əvvəlki dövrdə işləyən qadınların demək olar ki, yarısına böhranın təsir etmə riski olduqca yüksəkdir. Bu mənfi amil yalnız COVID-19 böhranına xasdır və təcrid rejiminin ən çox təsir göstərdiyi xidmət sahələrində qadınların daha çox çalışması ilə əlaqələndirilir.

Yalnız beş nəfərdən birinin işsizlik müavinətini aldığı dünyada işçilərin ixtisara salınması ailələr üçün fəlakət hesab edilir. Sosial və kuryer xidmətlərində çalışan bir çox işçi, yəni hamımızın indi etibar etdiyimiz işçilər, xəstəlik məzuniyyəti almır və xəstələnsələr də adətən işləməyə davam edirlər. Qeyri-formal işçilər (işçilər, gündəlik işləyənlər, ticarətçilər və s.) eyni işi görməyə məcbur edilə bilər, yəni ailələrini dolandırmalıdırlar. Bunun əmək bazarındakı nəticələri uzunmüddətli ola bilər ki, bu da virusun yayılmasını sürətləndirir və yoxsulluq və bərabərsizliyin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb ola bilər.

İşsizlik və natamam məşğulluğun bütün dünyadakı gənclər üçün əks təsirləri var. Buna bacarıqların səngiməsi və məmnuniyyətsizlik, dəyərsiz hiss etmə və məyusluq daxildir və bütün bunlar sosial təcrid, nifaq və antisosial davranışlara səbəb ola bilər. Bundan əlavə, gənc işçilərin böyük bir hissəsi digər işçi qruplarından daha çox qeyri-sabit iş formaları ilə məşğul olduqları, iş keyfiyyətinin aşağı olduğu, həmişə əsas əmək hüquqlarından istifadə edə bilmədikləri, əmək müqavilələri və sosial müdafiə tədbirləri olmayan yerlərdə, kənd təsərrüfatı, inşaat, xidmət və xüsusən də qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda çalışırlar.

4. Qeyri-formal iqtisadiyyat, qeyri-rəsmi məşğulluq. Məsələnin tarixi.

BƏT-in məlumatına əsasən, dünyadakı işçi qüvvəsinin yarısından çoxu və mikro və kiçik biznesin isə 90 %-i qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın payına düşür. "Qeyri-formal iqtisadiyyat" ifadəsi olduqca

müxtəlif vəziyyət və məfhumları əhatə edir. BƏT-in qeyri-rəsmi iqtisadiyyat tərifini ilə bağlı yanaşmasına uyğun olaraq (BƏK-in 90-cı sessiyasının qərarı, 2002), qeyri-rəsmi iqtisadiyyata “işləyən şəxslərin və ya qanunvericilik və ya rəsmi qanuni müddəalar ilə tam əhatə edilməmiş, müəyyən təcrübələrin olmadığı iqtisadi bölmələrin iqtisadi fəaliyyətlərinin bütün növləri daxildir”.

Yeni minillikdə qeyri-formal sektor ifadəsi 1999-cu ildə keçirilən Beynəlxalq Əmək Konfransında Layiqli Əmək Gündəliyinin qəbul olunmasından sonra formalaşmışdır.

Layihli əmək (LƏ) işçilərin hüquqları, sosial təminat, keyfiyyətli məşğulluq və işçilərin kollektiv təqdimatı konsepsiyasını özündə cəmləşdirir. Bunlardan 4 əsas sahə iş yerlərinin açılmasını stimullaşdırmaq, əmək hüquqlarına zəmanət etmək, sosial müdafiəni genişləndirmək və sosial dialoqu təşviq etməkdir.

LƏ çərçivəsinə (2008-ci ilin dekabr ayında 18-ci Beynəlxalq Əmək Statistisləri Konfransında təsdiqlənmişdir) 10 əsas element daxildir: iş tapmaq bacarığı; uyğun əmək haqqı və məhsuldar iş; layihli iş saatları; iş, ailə və şəxsi həyatın birləşməsi; ləğv edilməli olan iş; işi davam etdirməkdə sabitlik və inam; işdə bərabər imkanlar və münasibətlər; təhlükəsiz iş mühiti; sosial təminat; və sosial dialoq, işçi və işəgötürən təmsilçiliyi.

Layihli Əmək çərçivəsinə daxil olan “iş imkanları”nın ilk elementinin göstəricilərindən biri “qeyri-rəsmi iş” göstəricisidir. BƏT-in 204 və R205 sayılı tövsiyələri işçilərin və iqtisadi vahidlərin qeyri-rəsmi iqtisadiyyatdan formal iqtisadiyyata keçidinin təmin edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Azərbaycandakı həmkarlar ittifaqları rəsmi məşğulluğun yaxşı, ÜDM-nin aşağı artım tempi olan, iqtisadiyyatın innovasiyalara qarşı həssas olduğu, inkişaf etməkdə olan ölkələrin geridə və yoxsul olduğu, rəsmi sektorda çalışan həmkarları ilə müqayisədə daha aşağı əmək haqqı olan qeyri-rəsmi sektorun isə yaxşı olmadığını iddia edirlər.

BƏT-in qeyri-rəsmi məşğulluğa qarşı mübarizə ideologiyası ilə tamamilə razıyıq. Bu cür təsnifatlandırmanı nəyə əsaslandığına dair müvafiq izahat işi aparılır. Rəsmi məşğulluğun həm işçi, həm də cəmiyyət üçün daha yaxşı olduğunu izah edirik. Çünki qanuni məşğulluq işçinin hüquqlarını qoruyur (təqaüdlər, xəstəlik məzuniyyəti, işdən çıxarılma müavinəti və s.) və cəmiyyətə vergi və doğru statistik məlumatlar ötürülür. Qeyri-formal fəaliyyət göstərənlər isə həm özləri əziyyət çəkir, həm də ictimai rifahdan "müftə" istifadə edərək cəmiyyətə zərər verir.

BƏT mütəxəssislərinin dəstəyi və iştirakı ilə AHİK həmkarlar ittifaqları liderləri və fəalları üçün qeyri-formal iqtisadiyyat və məşğulluq mövzusunda bir sıra əsaslı seminarlar keçirmişdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: "Qeyri-formal iqtisadiyyatın leqallaşdırılması: işçilərin məşğulluğu, həmkarlar ittifaqlarının rolu və vəzifələri" (6-7 Mart 2018), "Qeyri-formal sektorun leqallaşdırılmasına dair Azərbaycan Respublikasının fəaliyyət planının və fəaliyyətinin həyata keçirilməsində həmkarlar ittifaqlarının rolu "(18-19 oktyabr 2018.) və s.

Təşkilatçıların müraciətləri və AHİK, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin, (ƏƏSMN) müstəqil ekspertlərin AHİK, AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (ƏƏSMN), AR Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları, Milli Konfederasiyası (ASK), Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi (PTDA), AR Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutunun müstəqil mütəxəssis və nümayəndələrinin məruzələri dinləndi. Qrup işi, müzakirələr və sorğular həyata keçirildi.

Amma o qədər də sadə deyil? İnsanların beynində çoxlu suallar var. Məsələn, rəsmi müqavilələr həqiqətən də işçiləri qoruyurmu? Qeyri-rəsmi sektor həqiqətən də cəmiyyətə heç bir fayda vermədən gəlir əldə edir? Həqiqətən, əsrlər boyu müasir standartlar çərçivəsində əmək elə qeyri-rəsmi olmuşdur. Ümumiyyətlə, bazarı qeyri-formal sektorun iştirakçıları "formalaşdırıb". Yalnız 19 və 20-ci əsrlərdə sosial təminat və təqaüdlərin təsis edilməsi ilə rəsmi və qeyri-rəsmi əmək bölgüsü yarandı. Bazar qanunun aliliyi demək olan bürokratiya və rəsmiləşdirmə dövrünə qədəm qoydu. Məhz o zaman qeyri-rəsmi sektor təcrübəsinə münasibət yeni qayda üçün təhlükə olaraq meydana çıxdı. Qeyri-rəsmi məşğulluq inkişafdan geri qalma kimi qəbul edildi. Beləliklə, vəziyyəti yaxşılaşdırmaq istəyi yarandı.

Eyni zamanda, qeyri-rəsmi sektora qarşı "sadiq" münasibətin alternativini də mövcuddur. Beləliklə, İngilis antropoloqu Keith Hart (1973) elmə "qeyri-formal sektor" ifadəsini təqdim etdi. Bu ifadə (Qananın paytaxtı Akkra nümunəsini istifadə edərək) rəsmi məşğulluğa deyil, sosial normaların və şəbəkə vəzifələrinin davranışı tənzimlədiyi (həyatda qalmaq üçün) işsizlik üçün alternativ oldu. Qeyri-rəsmi sektoru ləğv etmək yerinə rəsmi və qeyri-formal məşğulluğun nisbətlərini optimallaşdırmaq üçün fərqli və daha real bir proqram təklif edildi.

Qeyri-formal sektor ilə bağlı əks fikirlər də mövcuddur. Məsələn, Perulu iqtisadçı Hernando de Soto (Peru nümunəsini istifadə edərək) sürətlə böyüyən iqtisadiyyatın da qeyri-rəsmi sektorun böyüməsinə səbəb ola biləcəyinə inanır. Səbəb qanuna uyğun olaraq qadağancedici xərclər tətbiq edən qurumların keyfiyyəti ilə bağlıdır. Qeyri-rəsmi sektor qanunu yalnız rasionallıq inkar etməyi üstün tutur: qanuni sferaya giriş (şirkətin qeydiyyatı, patent almaq və s.) və orada qalma dəyəri (vergilər, gömrük rüsumları və s.) yüksək, dövlət xidmətlərinin keyfiyyəti aşağı olduqda, qeyri-rəsmi sektor qarşılıqlı təsir qaydalarını yaradaraq "kölgəyə" qər qolurlar. O, (Hernando de

Soto) qeyri-formallığı rəsmi normaların mükəmməl olmamasının göstəricisi kimi şərh etməyi təklif etdi.

Yoxsulluq, inkişafdan qalmış iqtisadiyyat və ya nabeləd qanunlar, səmərəsiz dövlət qurumları, bunlar hamısı qeyri-rəsmiliyin izahı üçün iki əsas amildir. Qeyri-rəsmi sektor rəsmi məşğulluq üçün deyil, işsizlik üçün alternativdir.

Nə qədər çox problemlə üzləşsən, bunu həll etmək üçün o qədər bacarıq əldə edə bilərsən. "Qeyri-rəsmi sektorda məşğulluq" və "qeyri-rəsmi məşğulluq" ifadələri bənzər olsa da, mənə fərqi daşıyırlar. Birində müəssisənin, digərində isə iş yerinin mahiyyəti nəzərə alınır. 1993-cü ildə, Əmək Statistika işçilərinin 15-ci Beynəlxalq Konfransında qeyri-formal sektordakı məşğulluğun müəssisənin xüsusiyyəti əsasında ölçülməli olduğu qərara alınıb.

Məntiqi olaraq bu yanaşma "istehsalat" adlanıb. Beləliklə, qeyri-rəsmi sektor bilavasitə müəssisələrlə bağlıdır. Müəssisəni qeyri-rəsmi sektor olaraq təsnifatlandırmaq üçün səbəb onun ölçüsü və (və ya) qeydiyyatıdır. Lakin qeydiyyat tarixi hər zaman olmadığı və ya etibarlı olmadığı üçün qeyri-formal sektor ifadəsi müəssisədəki işçilərin sayına uyğun olur. Formal və qeyri-rəsmi sektor arasında "hədd" in müəyyənləşdirilməsi tövsiyə olunur (5 nəfər işçiyə qədər). Buna uyğun olaraq, bütün sahibkarlar, fərdlər qeyri-rəsmi sektora daxil edilir. Lakin məişətdə öz istehlakı üçün çalışanlar qeyri-rəsmi sektorda çalışanlara daxil edilmir.

Bütün bunlara baxmayaraq, bütün ölkələr bu tövsiyələri təsdiqləməmişdir. Məsələn, bizim statistikada qeyri-rəsmi sektorun həddi fərqlənir. Biz qeyri-rəsmi sektordakı mütəxəssisləri lisenziyaları olduğuna görə buraya daxil etmirik. Adına torpaq sahəsi olan insanlar da işsiz hesab edilmir.

Bundan əlavə, rəsmi sektorda fəaliyyətləri dövlət nəzarətindən yayınan qeyri-rəsmi şəkildə işə götürülən işçilər var. 2003-cü ildə əmək statistiklərinin müntəzəm konfransı əmək qanunvericiliyi ilə qorunmayan bütün iş yerlərini əhatə edən "qeyri-rəsmi məşğulluq" anlayışından istifadə etməyi təklif etdikdə, bu nəzarəti düzəltməyə cəhd göstərildi. Qanuna uyğunluğu prioritet hesab edən bu yanaşmaya "qanunilik" deyilir. Lakin burada da problemlər yaranır. Həqiqət budur ki, bir iş yeri qanunun bəzi hissələrinə uyğun ola bilər və digərlərinə zidd ola bilər. Bir işçinin rəsmi olaraq qeydiyyata alındığını, ancaq maaşının bir hissəsini "zərfdə" aldığını deyək. Bununla birlikdə, hər iki sektorda "pis" və "yaxşı" işlərə rast gəlinir.

Tədqiqatlar göstərir ki, orta hesabla əmək haqqı alan şəxs rəsmi sektordakı həmkarından xeyli aşağı səviyyədədir. Qeyri-rəsmi muzzdlu işçilərin qazanclarındakı itki əsasən qeyri-rəsmiliklə

bağlı deyil, daha az insan kapitalından qaynaqlanır. Qeyri-rəsmilər arasında korporativ sektordan daha çox gənc, kənd sakini, təhsilsiz, qeyri-qanuni miqrantlar və s. var. Bu xüsusiyyətlər qeyri-rəsmi olmasından asılı olmayaraq əmək haqlarının aşağı olmasına səbəb olur.

Qeyri-rəsmi sektorun "işığa" çıxması üçün şans varmı? Əmək bazarı seqmentlidirmi və ya inteqrasiya olunurmu?

Qeyri-rəsmi məşğulluq, işsiz olma ehtimalı yüksək olan yüksək turbuləntlik zonasıdır. Rəsmi işə götürülmüş işçi uzun illərdir bir işdə işləyirsə, qeyri-rəsmi işə götürülmüş işçi bunun əksidir.

Sabitlik və hətta "ışıqda" qazanc daha yüksəkdir, bu da qeyri-rəsmi işçiləri "kəlgədən" çıxış yolu axtarmağa sövq edir. Ancaq rəsmi sektora keçid, mümkün olsa da, çətinliklidir, çünki həmişə əlverişli iş mühiti korporativ sektorun genişlənməsinə mane olur.

Bundan əlavə, əmək münasibətlərini rəsmiləşdirməyin üstünlükləri işçilər üçün həmişə vacib deyil, bu da yazılı standartlara uyğunluq zəmanətlərinin aşağı olması ilə əlaqələndirilir.

İşgötürənin burada iradə göstərməsi qanundan daha artıqdır. Bu şərtlərdə formal məşğulluğun "elitarlığı" şübhə altına alınır.

Beləliklə, qeyri-formallığa qarşı kampaniyanın aparılması zərurəti ilə bağlı səhv nəticə çıxarmaq olar. Mütəxəssislərə görə, bunun uğur qazanma ehtimalı azdır. Qeyri-rəsmi dünyanın taleyi cəza məntiqi ilə həll olunmur, əksinə "ışıqda" - korporativ məşğulluq seqmentində gedən proseslərdən asılıdır. Azərbaycanda müəssisə və təşkilatlarda məşğulluq üstünlük təşkil edir. Qanunun aliliyi çərçivəsində formal məşğulluğun inkişafı üçün şərait yaradılsa, əmək müqaviləsinin bağlanması olan rəğbət artar və nəticə etibarilə qeyri-formal məşğulluqla bağlı vəziyyət dəyişər.

5. İqtisadiyyatın qeyri-rəsmi sektoru - müsbət və mənfi cəhətləri

Hamı yekdilliklə kölgə iqtisadiyyatının mənfi fenomen olduğunu qəbul edir və iqtisadiyyatda bunun payı (ÜDM-də, əhalinin gəliri və ya məşğuliyyətində) nə qədər yüksək olarsa, bu, iqtisadiyyat və cəmiyyət üçün o qədər pisdır. Eyni zamanda, qeyri-rəsmi setor ilə bağlı birmənalı qiymətləndirilmənin düzgün olacağı ehtimalı çox azdır. Qeyri-rəsmi sektorun müsbət və mənfi cəhətləri var, tarazlıq birmənalı hesab edilmir və şəraitdən asılı olaraq dəyişə bilər. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatda qeyri-rəsmi sektorun payı artdıqca (müəyyən bir həddən yuxarı) mənfi cəhətlər müsbət cəhətlərə nisbətən üstünlük təşkil etməyə başlayır. Əksinə, müəyyən dərəcədə hətta qeyri-rəsmi sektora ehtiyac yaranır.

Təbii ki, qeyri-rəsmi sektorda məşğulluğun artması özü ilə birlikdə sosial və iqtisadi problemləri ortaya çıxarır. Çünki buradakı fəaliyyətlərdən əldə edilən gəlir üzrə vergi təyin edilmir və nəticədə büdcə və sosial fond müəyyən məbləğdə vəsaitdən məhrum olur.

Bu sektor məhsuldar olmadığına görə (kapitalın az olması və primitiv texnoloji vasitələrin yayılması ilə), ehtiyatların qeyri-bərabər şəkildə bölünməsi ilə onun inkişafı bütövlükdə iqtisadi artımı məhdudlaşdırıla bilər. Qeyri-rəsmi məşğulluğun artması onsuz da həddindən artıq olan gəlir bərabərsizliyini daha da artırmağa meyillidir. Bu sektorda çalışan vətəndaşların əmək hüquqları qanunla qorunmur. Burada işləyənlər bir çox əmək hüququndan və bütün sosial müavinətlərdən məhrum olaraq özlərini aciz və sosial haqlarının qorunmadığı bir vəziyyətə düşər olurlar. Kölgə iqtisadiyyatının digər sahələrində olan gəlir kimi, bu sektorda dövriyyədə olan nağd pullar da korrupsiya və cinayətləri artırır. Öz lobbi təşkilatlarını yarada və ya siyasi və iqtisadi maraqlarını qoruya bilməyən qeyri-rəsmi sektorun işçiləri siyasi proseslərdən kənar qalırlar. Bu sektorun miqyası nə qədər böyükdürsə, onun mənfi nəticələri də o qədər çox ola bilər.

Lakin qeyri-rəsmi sektorun, izafi həddə olmadıqda, inkişaf etməkdə olan və ya keçid iqtisadiyyatı üçün şübhəsiz müsbət cəhətləri var. Dövlətin işsizliyə qarşı effektiv müdafiə təmin edə bilmədiyi ölkələrdə dərin və ya uzun müddət davam edən tənəzzül zamanı məhz bu sektor potensial işsizlərə müəyyən sosial dəstək verir. Xüsusilə, işini itirənlərə qazanc əldə etməyə və yoxsulluqdan uzaq olmağa kömək edir və büdcə ilə bağlı güclü təzyiq ilə üzləşən dövlətin işsizlik müavinətlərindən qənaət etməsinə imkan verir. Axı qeyri-rəsmi sektordan əldə edilən gəlirə iqtisadiyyatda böyük tələb var və bu qazanc hüquqi çərçivədə xərclənir.

Qeyri-formal sektor bir növ sahibkarlıq subyektləri üçün inkubator rolunu oynamaqla ora daxil olub ilkin hazırlıq tədrisini təmin etmiş olur. Kiçik sahibkarlığa başlamaq üçün çox sayda inzibati və digər maneələr olduğu halda qeyri-rəsmi sektorda bu xərclərdən azad olmaq və ya bu xərci azaltmaq mümkündür. Başqa sözlə desək, yeni peşəyə başlamağa və ya nisbətən “ucuz” yeni bacarıqlara yiyələnməyə imkan verərək, bu, sosial, əmək və peşəkar hərəkətilik üçün vacib bir mexanizmdir. Möhkəmləndikdən sonra belə sahibkarlıq və özünüməşğulluq daha sonra rəsmiləşə və bir daha ortaya çıxa bilər.

Azərbaycanda qeyri-rəsmi sektorda fəaliyyət göstərən işçilərin sayı çoxdur? Mövcud vəziyyət və şərtlərin müxtəlifliyini nəzərə alaraq yalnız hökumət üçün deyil, eyni zamanda həmkarlar ittifaqları üçün də effektiv və hərtərəfli siyasi tədbirləri hazırlamaq üçün bu məsələlərə dair bütün məlumatların olması vacibdir. Ancaq təəssüf ki, bizdə də dəqiq məlumatlar yoxdur.

Bunu anlamağa çalışırıq. Müəssisələrdə, hüquqi şəxs statuslu təşkilatlarda iş rəsmi sektorda olan iş kimi qiymətləndirilir. Qalan hər şey, daha dəqiq desək, təsərrüfatlarda, hüquqi şəxs olmadan sahibkarlıq sahəsində, fiziki şəxslərdən işə götürmək, fərdi qaydada, habelə satış üçün ev təsərrüfatlarında məhsul istehsalında işləmək və s. qeyri-rəsmi sektora aiddir. Başqa sözlə, qeyri-rəsmi sektoru fərqləndirmək üçün əsas meyar elə bunun hüquqi şəxs olaraq qeydiyyatdan

keçməməsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, belə olduğu halda fəaliyyətin qeydiyyatdan keçib-keçməməsi heç bir əhəmiyyət daşımır. Belə ki, fermerin biri qeydiyyatdan keçərək vergi ödəyir, digəri isə qanundan qaçır. Lakin hər ikisi qeyri-rəsmi sektora düşəcək. İşçi sayı baxımından müəssisənin ölçüsünün də əhəmiyyəti yoxdur.

6. Əməyin Gələcəyi ilə bağlı Əsrin Təşəbbüsü

6 fevral 2018-ci il tarixində Bakı Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) tərəfindən Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (AHİK) ilə birlikdə təşkil edilən "Gələcək iş dünyası, dayanıqlı inkişaf, həmkarlar ittifaqlarının vəzifələri və perspektivləri" mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransa ev sahibliyi etdi.

AHİK-in sədri Səttar Mehbaliyev, Pan-Avropa Regional Şurasının Prezidenti İrakli Petriaşvili, BƏT-in Moskva bürosunun mütəxəssisi Qoça Aleksandriya konfransda müzakirə etdikləri mövzu ilə bağlı təmsil etdikləri təşkilatlarının mövqelərinə dair çıxış etdilər.

Dünyada baş verən sosial, siyasi və sosial ziddiyyətlər fonunda 200 milyondan çox insanın işsizliyi, ətraf mühit və təbii ehtiyatların istifadəsi və tükənməsi problemləri, insan həyatı üçün yarana biləcək təhlükələrin aradan qaldırılması ideyasının gələcək insanlıq konsepsiyasının əsasını təşkil etdiyi qeyd edildi. Bu baxımdan Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Baş direktoru Qay Rayderin BƏT-in 104-cü sessiyasında irəli sürdüyü Əməyin Gələcəyi təşəbbüsü və bu təşəbbüs ilə bağlı qlobal müzakirələrə çağırış böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əminliklə qeyd etmək olar ki, iş dünyasında yeni əsrdə böyük dəyişikliklər baş verir. Robot texnikasının inkişafı, istehsalın avtomatlaşdırılması və yeni texnologiyaların istifadəsinin əmək bazarının inkişafında həlledici rol oynadığı məlumdur. Cənubi Koreyada hər 10 min işçiyə 478, Yaponiyada - 315, Almaniya - 292, ABŞ-da - 164 robot düşür və bu rəqəm sürətlə artmağa davam edir. İnsan resursları Çində olduqca yüksək olsa da, texnologiya sahəsində ən yüksək artım da məhz elə bu ölkənin payına düşür. Dəyişiklik prosesi o qədər sürətlə və elə bir miqyasda baş verir ki, artıq əmək sferasında da dəyişikliyi labüd edir. Bundan əlavə, təəssüf ki, baş verən transformasiya dəyişiklik vektorunun sosial ədalətin təmin edilməsinə deyil, əks istiqamətə yönəldiyi şərtlərdə baş verir.

İqtisadiyyatda istehsal imkanları insanların tələbatının ödənilməsinə və yoxsulluğun aradan qaldırılmasına imkan verirsə də, iqtisadiyyatın daxili mexanizmləri kütləvi işsizliyə və natamam məşğulluğa səbəb olur və geniş sosial təcridə gətirib çıxarır. Son 40 ildə inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-də əməyin payı 75 %-dən 65 %-ə düşmüşdür. Dünya əhalisinin yalnız 27 faizi kifayət qədər sosial müdafiə ilə təmin olunub. Son 25 ildə beynəlxalq miqrasiyada 50 %-dən çox artım

müşahidə edilmişdir və hal-hazırda bu göstərici 232 milyon kişi və qadını əhatə edir. Onların əksəriyyəti getdiyi ölkələrdə yüksək işsizlik səviyyəsi və tam sosial müdafiənin olmaması, bəzi hallarda isə aşkar ksenofobiya və irqçiliklə üzləşirlər.

Əməyin Gələcəyi Təşəbbüsünə dair BƏT-in müzakirə üçün təklif etdiyi mövzular bizə yeni texnologiyaların inkişafı, demoqrafik perspektivlər, miqrasiya prosesləri, genişlənən təhsil imkanları baxımından əmək sferasına daha geniş baxmağa imkan yaradır və bu sahədə baş verə biləcək dəyişikliklər barədə fikir formalaşdırır.

İşin Gələcəyi konsepsiyasından, xüsusən davamlı insan inkişafı məsələlərindən irəli gələn təşəbbüslər milli səviyyədə müzakirə edilir. 2016-2020-ci illər üçün Azərbaycan hökuməti ilə BƏT arasında imzalanmış Layiqli Əmək üzrə Dövlət Proqramı, sosial inkişaf naminə mühüm hədəflərin həyata keçirilməsinə xidmət edən başqa bir addımdır. Dövlət Proqramının prioritet məsələlərinə beynəlxalq əmək standartları və əmək münasibətləri sahəsində təməl prinsiplərin və hüquqların təbliği, sosial dialoqun inkişafı, effektiv fəal əmək bazarı proqramlarının tətbiqi ilə məşğulluğun artırılması, sahibkarlıq imkanlarının genişləndirilməsi və sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi daxildir.

Əməyin Gələcəyi ilə bağlı təşəbbüs Sosial və İqtisadi Məsələlər üzrə Üçtərəfli Komissiyada müzakirə edildi. Bu təşəbbüsün milli prioritetlərə əsaslanaraq geniş müzakirəsi üçün dörd mövzu müəyyən edildi - "Demoqrafik vəziyyətin və miqrasiya proseslərinin əmək bazarına təsiri", "Texnoloji inkişafın əmək bazarına və məşğulluğa təsiri", "Sosial rifahın inkişafında layiqli əməyin rolu" və "Təhsil bazarının inkişafında təhsil və təlimin rolu". Müvafiq dövlət qurumları, sosial tərəfdaşlar, elmi və təhsil müəssisələri, vətəndaş cəmiyyəti və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin iştirakı ilə Azərbaycanda əməksferasının perspektivləri kontekstində bu mövzuların müzakirəsi həyata keçirildi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş milli iqtisadiyyata və iqtisadiyyatın əsas sahələrinə dair strateji yol xəritələri əsas strateji hədəflər və prioritetlər olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətə davamlı işçi qüvvəsi ilə təmin olunmasını, əmək bazarında çevik siyasət həyata keçirilməsini təmin edən qurumlar vasitəsilə sosial dialoqun inkişafını, məşğulluğun artırılmasını, habelə əmək ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi nəticəsində əmək məhsuldarlığının artırılmasını, əmək hüquq və təminatlarının effektiv müdafiəsinin təmin edilməsini müəyyənləşdirir.

Bu sahədə fəaliyyət göstərən dövlət qurumları arasında koordinasiya olunmuş siyasətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə "Azərbaycan Respublikasında əmək münasibətlərinin tənzimlənməsini təkmilləşdirmək üçün əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 mart 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə əmək münasibətləri, işçi qrupları və qeyri-rəsmi məşğulluqla mübarizə Mərkəzinin koordinasiyasını yaxşılaşdırmaq üçün Komissiya yaradılmışdır. Komissiya üzvləri arasında icra orqanlarının rəhbərləri ilə yanaşı Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının sədri və Milli Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Konfederasiyasının prezidenti də var.

Yuxarıda göstərilən Sərəncama uyğun olaraq, ölkə Prezidenti 9 oktyabr 2017-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında qeyri-rəsmi məşğulluğun qarşısının alınmasına dair Tədbirlər Planı" nın təsdiq edilməsi haqqında yeni Sərəncam imzaladı.

Fəaliyyət planı 5 hissədən ibarətdir: normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi; idarəetmənin təkmilləşdirilməsi; qeyri-rəsmi məşğulluğun qarşısının alınması; qiymətləndirmə sisteminin monitorinqi və qurulması; qeyri-formal məşğulluq barədə məlumatlandırma və təşviqat işinin təşkili. Bu planın həyata keçirilməsi nəticəsində məqsəd formal sektora 1 milyon qeyri-rəsmi işçini cəlb etməkdir. Tədbirlərin həyata keçirilməsində Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının birbaşa iştirakı nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasında məşğulluq və əmək bazarı sahəsində aparılan islahatlar nəticəsində qazanılan uğurları nəzərə alaraq, ölkəmiz BƏT tərəfindən 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf sahəsində gündəliyinin həyata keçirildiyi bölgə olaraq seçildi.

Bununla əlaqədar olaraq, 21 May 2018-ci il tarixində Bakıda, BƏT-in Baş direktoru Qay Rayderin iştirakı ilə 8-ci Dayanıqlı İnkişaf Məqsədinin həyata keçirilməsinə həsr olunmuş "Dayanıqlı inkişaf hədəflərinə, dayanıqlı inkişafa və layiqli əməyə təşviq" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirildi. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası bu konfransın həyata keçirilməsində birbaşa iştirak etdi və xüsusi töhfə verdi.

Konfrans öz işini "Dayanıqlı inkişaf və sosial ədalət baxımından gələcək iş dünyası", "Beynəlxalq əmək standartlarına uyğunluğu yaxşılaşdırmaq baxımından layiqli iş şəraitinə dəstəklə bağlı yeni metodlar", "İş sahəsində baş verən dəyişikliklərə effektiv təsir göstərən metod olaraq sosial dialoqun zəruriliyi" və s. mövzuları ilə başa vurdu.

May ayının 21-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Baş Direktoru Qay Rayderin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etdi.

Azərbaycana ilk dəfə gəldiyini qeyd edən Qay Rayder bu səfərdən çox məmnun olduğunu, Prezident İlham Əliyevin açılış mərasimindəki çıxışını yaxından izlədiyini və bu nitqdə səslənən fikirlərin sosial məsələlərlə, əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılması, sosial müdafiəsinin təmin edilməsi, iş yerlərinin açılması ilə əlaqəli fikirlərə olan marağı və bunun vacibliyini vurğuladı. Rəhbərlik etdiyi təşkilatın Azərbaycanla uğurlu əməkdaşlıq etdiyini vurğulayan Qay Rayder bu səfərin əlaqələrin möhkəmlənməsinə töhfə verəcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Təbriklərə və xoş sözlərə görə təşəkkür edən Prezident İlham Əliyev Bakıda dayanıqlı inkişafın və DİM-lərə gedən yolda layiqli əməyin təşviqi mövzusunda keçirilən Beynəlxalq Konfransın əhəmiyyətini qeyd etdi. Dövlət başçısı son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına, o cümlədən əmək və əhalinin sosial təminatına yönəlmiş mühüm işlərin aparıldığını, xüsusilə işsizliyin sürətlə azaldılması istiqamətində böyük uğurlar əldə edildiyini bildirdi.

Azərbaycanda sürətli iqtisadi inkişaf nəticəsində ənənəvi demoqrafik artım ilə bağlı olaraq Prezident İlham Əliyev ölkədə gələcəkdə yeni iş imkanlarının yaradılmasının vacib məsələ olduğunu qeyd etmişdir. O, bu istiqamətdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirildiyini vurğulamışdır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı və Azərbaycan arasındakı əməkdaşlığın əhəmiyyətinə toxunan dövlət başçısı bu əməkdaşlığın uğurlu şəkildə davamına olan inamını bildirmişdir.

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində müasir informasiya-kommunikasiya sistemlərinin və digər elmi-texniki inkişaf növlərinin geniş istifadəsi məşğulluqda bir çox yeni çətinliklər yaradaraq dövlətə, mülkiyyətçilərə (sahibkarlara) və işçilərə əməyə tələbin kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinin dəyişməsi ilə əlaqəli bir sıra ciddi problemlər yaratdı.

Azərbaycanın Həmkarlar İttifaqları BƏT-in “Əmək Sferasının Gələcəyi” Təşəbbüsünü müzakirə etməklə bunun əsas mövqələrini dəstəkləyir və aşağıdakıları müdafiə edir:

- yüksək keyfiyyətli iş yerlərinin qorunması və yaradılması;
 - ölkədə qeyri-formal məşğulluq faizində azalma;
 - çalışan bir insanın yaşayış minimumuna qədər minimum əmək haqqının əldə edilməsi
- və s.

Əmək Sferasının Gələcəyi ilə əlaqədar BƏT-in təqdim etdiyi Təşəbbüsə lazımi struktur vermək və nəticələr əldə etmək üçün BƏT aşağıdakı dörd istiqamətdə yüzillik dialoqların qurulmasını təklif etmişdir:

- **əmək və cəmiyyət;**

- **hamı üçün layiqli iş yerləri** (2030-cu ilədək dünyada 600 milyon yeni iş yeri olması nəzərdə tutulur. Əsas mənbələr "yaşıl iqtisadiyyat" və xidmət sektorudur);
- **əməyin və istehsalın təşkili** (hüquqi baza, işçi qüvvəsinin məşğulluğunun yeni formaları, əmək münasibətlərinin fərqli xarakteri);
- **iş sferasının idarə olunması** (dövlətin həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlərlə qarşılıqlı münasibətinin olması daxil olmaqla).

BƏT-in hazırkı məsələyə **ümumi konseptual yanaşması**:

- **iş sferasının beynəlxalq rəhbərliyi** beynəlxalq əmək normaları, BƏT Konvensiyaları və Təvsiyələrini formalaşdırır;
- **milli səviyyədə** güclü demokratik və müstəqil **sosial tərəfdaşlar** arasında **etibarlı dialoq prinsipləri** olaraq vacibdir.

Həmçinin, məşğulluq idarələri, əmək müfəttişliyi, -texniki peşə məktəblər, əməyin mühafizəsinə nəzarət edən orqanlar və s. kimi qurumların rolu vacibdir.

Gələcək əmək bazarı necə olacaq?

Hər şeydən əvvəl, **işçilərə**, bütün sosial qruplara, demək olar ki, bütün peşələrə **çağırış göndəriləcəkdir**. Bu, **texnoloji inqilab** olaraq, əməyin səmərəliliyi və məhsuldarlığı sahəsində irəliləyişlərə gətirib çıxaracaq texnologiyaların birləşdirilməsi ilə xarakterizə olunacaqdır. Belə istehsal **aşağı keyfiyyətli işçi qüvvəsi deyil, yüksək keyfiyyətli mütəxəssislər** tələb edir

Bu vəziyyətdə insana hansı yer ayrılıb?

Əlbəttə ki, məşğulluğun **strukturu** dəyişəcək və işsizlik artacaq. Bu, sosial bərabərsizliyin dərinləşməsinə gətirib çıxaracaqdır. **Mühəndis, texniki işçilərə və yüksək ixtisaslı işçilərə tələbat artacaq**. Yuxarıda göstərilənlər istehsal münasibətlərinin yeni formalarının yaranmasını gətirib çıxaracaq və nəticədə işəgötürənlər ilə işçilər arasında yeni münasibət formaları və buna müvafiq olaraq, işəgötürənlər və həmkarlar ittifaqlarına ehtiyac olacaq.

Sual yaranır - onsuz da başlamış texniki inqilab haradansa yeni layiqli iş yerlərinin yaradılmasına təkan verəcək və ya işsizliyi artıracaqmı?

Məşğulluq problemləri üzrə dünyəvi mərkəzlər, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə ənənəvi sənaye sahələrində belə əmək ehtiyatlarının sərbəst olacağını iddia edirlər (hazırda neft-qaz və enerji kompleksi, səhiyyə, təhsil sahələri üzrə nümunələr göstərilə bilər).

Azərbaycanda bu insanların hara gedəcəyi araşdırılmalıdır?

Dünya statistikasına görə, onlar xidmət sektoruna, özəl tibb mərkəzlərinə, özəl təhsil müəssisələrinə və digər iş sahələrinə üz tuturlar. Buradan belə çıxır ki, gələcəkdə iqlim və təbii üstünlüklərimizi nəzərə alaraq, bütün turizm, kurortologiya növlərini, müxtəlif növ regional mehmanxana sənayesini inkişaf etdirməliyik (çox kompleksli otellər, ailəvi mehmanxanalar, ferma evi və s.). Yəni, bu sistemi yalnız işəgötürənlər üçün qazanc obyektinə kimi deyil, həm də təlim keçmiş mütəxəssislər üçün yeni layiqli iş yerləri olaraq nəzərə alaraq xidmət sektorunda yüksək səviyyədə xidməti təmin etməliyik. Bu iş həm şəhərdə, həm də respublikanın bölgələrində təşkil edilə bilər və zəruridir.

Azərbaycanda hansı tədbirlər görülmüşdür?

Bəzi Nazirliklərimizin, Dövlət Komitələrimizin və Şirkətlərimizin veb saytlarında müxtəlif sənaye sahələrində olan peşələrin inkişaf perspektivlərinə dair məlumatlara baxsaq, bu gün çox aktual olan bir çox peşələrin **gələcəyi barədə bir-birinə zidd fikirlərə** rast gəlmək mümkündür. Başqa sözlə, **üzərində işləyəcəyimiz bir çox məsələlər var.** Həm bu gün, həm də gələcəkdə **yeni və perspektivli peşələrin** siyahısına ehtiyacımız var. Azərbaycanda rəqəmsal texnologiyaların sənayedə və kənd təsərrüfatına tətbiqi ilə rəqəmsal sənayenin inkişafı istiqamətində ciddi işlər aparılır, müasir sənaye texnoloji parklarının, sektorlar üzrə maddi-texniki mərkəzlər, regional kənd təsərrüfatı müəssisələri, xüsusi təlim keçmiş kadrların çalışdığı yeni yüksək texnologiyalara əsaslanan istehsal dövriyyəsi olan müasir təsərrüfatların inşası davam etdirilir.

Əmək və istehsalın təşkilində olan yeni texnologiyaların, və baş verən dəyişikliklərin əmək münasibətləri sahəsindəki dəyişikliklərə və aşağıdakı yeni məşğulluq formalarının yayılmasına səbəb olacağını da nəzərə almaq lazımdır: platformada məşğulluq, çevik məşğulluq formaları və iş qrafikləri, müvəqqəti işə götürmə, məsafədən (onlayn) işləmək və s. kimi iş imkanları yaranacaq.

Qarşıdan gələn sənaye inqilabı, hüquqlar və işçilərin əməyinin və iqtisadi maraqlarının mühafizəsinə dair öhdəliklərdən başqa, **həmkarlar ittifaqının bütün fəaliyyət sahələrinə** təsir edəcək və onları dəyişəcək. Əmək haqqı alan işçilər **üç kateqoriyaya ayrılacaq:** yüksək gəlirli peşəkar mütəxəssislər və aşağı gəlirli işçi qüvvəsi. **Orta kateqoriyada**, bu gün respublikadakı həmkarlar ittifaqı üzvlüyünün əsasını təşkil edən orta gəlirli, monoton peşələrdə məşğulluq səviyyəsi aşağı düşəcək.

Bu baxımdan, həmkarlar ittifaqlarının ali məqsədinə - BƏT tərəfindən elan edilmiş sosial ədalətə nail olmaq üçün respublikada və sektorial səviyyələrdə iş sferasının gələcəyi üçün xüsusi

tövsiyələrin hazırlanması prosesinin iştirakçısı olaraq respublikada qalmalı olduğumuzu unutmamalıyıq.

7. Karantin tədbirlərinin qeyri-formal iqtisadiyyata təsiri

Yalnız 2020-ci ilin aprel ayına qədər olan vəziyyətə görə, COVID-19 pandemiyasına görə qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışantəqribən 1,6 milyard işçi əziyyət çəkmişdir, bu da onların gəlirlərinin 60 % azalmasına gətirib çıxarmışdır. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda çalışan, təqribən 1,1 milyard işçi tam izolə rejiminin hökm sürdüyü ölkələrdə yaşayır və çalışır , bundan başqa, 304 milyon insan qismən təcrid rejiminin tətbiq olunduğu ölkələrdədir. Bu işçilərin hamısı birlikdə ümumi qeyri-formal məşğulluğun 67 %-ni təşkil edir.Sektorial risklərin, məşğulluq statusunun , müəssisələrin həcmnin və müxtəlif səviyyəli karantin tədbirlərinin (tam, qismən və zəif tədbirlər) əlavə təsirləri nəzərə alınaraq, koronavirusun qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan işçilərə təsiri daha geniş olaraq qiymətləndirilir. Bu hesablama dünyadakı qeyri-formal məşğulluğun 76 %-ni təşkil edən qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda karantin tədbirlərinin və (və ya) virusun ən çox təsir göstərdiyi sektorlardakı çalışan təxminən 1,6 milyard işçiyə təsir etdiyini göstərir. Bu işçilərin demək olar ki, hamısı (95 %-dən çoxu) on nəfərdən az işçisi olan kiçik müəssisələrdə çalışır.

Böhranın təsir göstərdiyi qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan işçilər arasında qadınlar yüksək riskli sektorlarda üstünlük təşkil edir: bu sektorlarda çalışan kişilər 32 % olsa da, qadınlar 42 % təşkil edir. Gender göstəriciləri üzrə fərq qadınların kişilərlə müqayisədə bir qayda olaraq daha çox istehsal və ya topdan/pərakəndə satış sektorunda çalışdığı daha yüksək gəlirli ölkələrdə öz əksini tapmışdır. .

Karantin tədbirlərindən əziyyət çəkənlərin əksəriyyətinin qeyri-formal sektorda çalışanların olduğuna dair ən azı iki əsas səbəb vardır:. Birincisi, sektorla bağlıdır; belə ki, çox sayda qeyri-rəsmi işçinin çalışdığı sektorlara daha ciddi zərər gördü . İkincisi isə müəssisənin ölçüsü ilə əlaqədardır: Qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan 2 milyard işçinin çoxu özməşğulluqda və ya işçi sayı 10 nəfərdən az işçinin olduğu kiçik müəssisədə fəaliyyət göstərirlər və bu müəssisələr zərbəyə daha az dayanıqlı olur .

İqtisadiyyatın qeyri-formal sektorunda fəaliyyət göstərən 2 milyard işçi və ya sahibkarların əksəriyyəti üçün işin dayandırılması və ya onlayn fəaliyyət göstərmək problemin həlli yolu deyil.

Evdə qalmaq iş yerini itirmək deməkdir. Əksər insanlar üçün isə mövcudluğunu itirmək deməkdir. Acından və ya virusdan ölmək qeyri-formal sektorda çalışan insanların qarşılaşdığı həqiqi dilemmadır.

8. Azərbaycanda əmək bazarı və məşğulluq

İqtisadi dövrə uyğun olaraq, Azərbaycan 2015-2016-cı illərdə tənəzzül və 2017-2018-ci illərdə dirçəliş dövründən keçsə də, daha sonra 2019-cu ilin martında inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Son 10 ildə orta insan inkişafı göstəricisinə sahib ölkələr qrupundan Azərbaycan yüksək göstəriciyə və dünyanın ən rəqabətçil iqtisadiyyatları olan 40 ölkə siyahısına daxil olmuşdur. İqtisadi və sosial məsələlər bir paket şəklində həll olunur. 150 milyard ABŞ dolları məbləği həcmində investisiya qoyulmuş, büdcə təxminən 20 dəfə, iqtisadiyyat 3,4 dəfə, valyuta ehtiyatları 30 dəfə (49,4 milyard ABŞ dolları) artmışdır. Təqaüdlər (10 dəfə) və əmək haqqı (6 dəfə) artırılmışdır. Lakin, , pandemiya və qlobal böhranlar nəticəsində Azərbaycanda 2015-2020 iqtisadi dövr bağlanmış , yeni bir dövr başlamışdır.

Azərbaycan əhalisinin 71,6 faizi əmək qabiliyyəti olan yaşdadırlar. Ölkədəki "məşğul əhali" anlayışı kifayət qədər geniş bir mənə kəsb edir və əsasən əhalinin məşğulluq göstəricilərinin yüksək dəyərlərini müəyyənləşdirir. Məsələn, işləyənlər arasında torpaq payına sahib olanlar var və onlar ölkədə çoxluq təşkil edir. Müasir Azərbaycan əmək bazarının bir xüsusiyyəti muzdlu işçilərin payının az olmasıdır, bütün işləyən əhalinin yalnız 32,1% -i təşkil edir. "Muzdsuz" işləyənlərin qeyri-formal xarakteri əsasən kənd təsərrüfatlarında sosial cəhətdən ən az qorunan özünüməşğulluq və məşğulluq formaları ilə əlaqədardır. Eyni zamanda, qadınların, ən az rəqabətçil işçi olaraq, "muzdlu" işçi statusuna sahib olma ehtimalı kişilərə nisbətən daha azdır - bütün çalışan qadınların yalnız 27,4% -i və kişilərin 36,9% -i muzdlu işçilərdir.

Azərbaycanda gənclər (15-29 yaş) ölkə əhalisinin üçdə birini təşkil edir. Gənclərin maraqları ölkənin Konstitusiyası və "Gənclər Siyasəti haqqında" Qanun ilə qorunur. Gənclər siyasəti-müvafiq hüquqi sənədlərdə əks etdirilən dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla, əsasən hökumət təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. dir.

İlin əvvəlinə qədər 15-29 yaşlı gənclər arasında işsizlik səviyyəsi 10% -ə, 15-24 yaşlı gənclər arasında isə 13,5% -ə düşdü. 15 yaşdan yuxarı əhali arasında qadınların məşğulluq səviyyəsi 58,7 % olsa da, kişilərdə bu rəqəm 65,7% -dir. Eyni zamanda, çalışan qadınlar arasında 15-29 yaş arası gənclər 24%, bütün işləyən kişilər arasında isə eyni yaş qrupundakı gənclər 26,3 % təşkil edir.

Dövlət orqanlarının bütün muzzdlu işçilərinin 60% -ə qədəri, bələdiyyə üzvlərinin 30% -i gənc kadrlardan ibarətdir. Gənc oğlan və qızlar parlamentdə, biznes strukturlarında və digər sahələrdə təmsil olunur və cəmiyyətin inkişafına mühüm töhfə verirlər. Müasir Azərbaycan gəncləri iş axtararkən həm ənənəvi, həm də yeni, bəzən yaşlı əhali üçün əlçatmaz olan müxtəlif metodlardan istifadə edirlər. Həm dövlət, həm də özəl məşğulluq xidmətlərinə, tanışlarına, qohumlarına, universitet müəllimlərinə / işçilərinə müraciət edirlər, İnternet resurslarından fəal şəkildə istifadə edirlər, CV-lərini işəgötürənlərə rahatlıqla göndərə bilirlər.

Baxmayaraq ki, Azərbaycanda qeydə alınmış işsizlik nisbəti 5% -dir, və bu rəqəm MDB ölkələri və bir sıra Avropa ölkələrindən daha aşağı olsa da, ölkədə məşğulluğun artırılması, gənclərin məşğulluğunun artırılması istiqamətində işlər davam etdirilir. . Azərbaycan iqtisadiyyatının yenidən qurulması işlərisürətləndirilir. Əsas diqqət qeyri-neft sektoruna yönəldilib.

Bazara girişi asanlaşdırmaq üçün BƏT ilə birgə çox sayda layihələr həyata keçirilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) əsasında yaradılan SYSLAB mərkəzləri iş axtaranların əmək bazarına inteqrasiyasına köməklik göstərmişdir. ƏƏSMN yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin və Əmək Birjasının göstəriciləri vətəndaşları uyğun işlərlə təmin etməklə, onların ödənişli ictimai işlərə və müvəqqəti işlərə cəlb etməklə artır . Bu işlə təmin olunan vətəndaşların əksəriyyəti gənclərdən ibarətdir.

Əlillərin, fiziki məhdudiyətli gənclərin məşğulluğunu təmin etmək üçün mümkün tədbirlər görülür. Peşə Reabilitasiya Mərkəzləri yaradılıb və fəaliyyət göstərir. Düzgün peşə seçmək üçün vətəndaşlara, əsasən orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif şagirdlərinə müasir əmək bazarının tələbləri barədə geniş məlumat və peşəkar məsləhətlər verilir. Ali təhsil müəssisələrində “Karyeda ilk addım” devizi altında fəal məşğulluq tədbirləri keçirilir.

Xüsusi testdən keçməklə işə qəbul prosesini həyata keçirən dövlət sektorunda işə qəbul zamanı şəffaflyq və obyektivliyə nail olmaq üçün çox sayda işlər görülüb. Buradakı məşğulluq prosesi mümkün qədər gender bərabərliliyini təbliğ edir. Ölkədə bütün iqtisadi, sosial və mədəni amillər sisteminə əsaslanan əməyin ödənilməsi sahəsində gender fərqlərinin azaldılması istiqamətində davamlı tendensiya mövcuddur. Qadınlara münasibətdə birbaşa və ya dolay yolla ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün işlər aparılır.

Azərbaycan BƏT-in "MDB-də gənclərin məşğulluğu sahəsində əməkdaşlyq, Mərhələ 2" layihəsində fəal şəkildə iştirak edir. Əsas məqsəd gənclərin idarəetmə sahəsində, gənc mütəxəssislərin işə qəbulu və digər sosial-iqtisadi problemlərin həllinin təmin edilməsi sahəsində

gənclərin fəal iştirakı üçün şərait yaratmaq məqsədilə "Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə" dövlət proqramını **gələcəyə qoyulan sərmayə adlandırmaq olar.**

BƏT-in dəstəyi ilə Azərbaycanda layiqli əməyin təmin edilməsi üçün ikinci proqram hazırlanmış və "Layihəli əmək üzrə ölkə profili" təsbit edilmişdir. Dünya Bankı ilə birgəhəyata keçirilən "Sosial müdafiənin inkişafı" layihəsi çərçivəsində peşə standartları işlənilib hazırlanır və İnsan Resurslarının İnkişafı Agentliyi təsis edilir.

Kifayət qədər iş yerinin yaradılmasının qarşısını alan səbəblər arasında kənd təsərrüfatında müşahidə edilən aşağı məhsuldarlıq var ki, bu da ölkənin əmək resurslarının mühüm bir hissəsini əhatə edir, lakin ÜDM-in 5% -dən çoxunu təşkil edir. İstehsalat sektoru isə əksinə ÜDM-in 40% -ni təşkil edir, lakin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə bu sahə çox iş yeri yaratmır və ölkənin əmək ehtiyatlarının yalnız 1% -dən istifadə edir. Nəticədə, təhlükələrdən biri (sözün yaxşı mənasında, demoqrafiya və əhalinin artımından bəhs olunduğundan) həm də hər il artan əmək bazarı axınıdır.

Şəhər və kənd məşğulluq sahələrinin, təhsil xidmətlərinin inkişaf səviyyəsindəki fərqlər, iri şəhər və bölgələrin əhalisinin yaşayış səviyyəsi arasındakı fərq, həmçinin əhali arasında kənd sakinlərinin yüksək nisbətə olması həm ölkə daxilində, həm də xaricdə nəzərəcarpacaq miqrasiya axınlarını meydana gətirir. Gənclər həm təhsil, həm də əmək miqrasiyası çərçivəsində bu axınlara daxil edilir.

Azərbaycanda qeyri-rəsmi məşğulluq səviyyəsi inşaat sektorunda daha yüksəkdir. Belə ki, yalnız son iki ildə bu sahədə 171 monitorinq aparılmış, 170,600 əmək müqaviləsi bağlanmışdır ki, onlardan da 90451-i və ya 45 faizi məhz monitorinqlərin nəticəsində işəgötürənlər tərəfindən tərtib edilmişdir.

9. Azərbaycanda pandemiya görə itki ilə üzləşən iqtisadiyyatın sektorları

Hal-hazırda, COVID-19 koronavirus pandemiyasının yayılmasının iqtisadi və sosial sferada təsirini məşğulluq səviyyəsi, inflyasiya, maliyyə vəziyyəti, ÜDM və s. kimi göstəricilər ilə qiymətləndirmək çətindir, çünki adıçəkilən göstəricilərlə bağlı məlumat aylar sonra əldə edilir.

İstehlak xərclərinin qlobal iqtisadiyyatın 70% -ni təşkil etdiyini nəzərə alaraq, istənilən fəaliyyətin dayandırılmasının maddi zərərlə nəticələndiyini demək olar.. 2020-ci ilin birinci yarısı üzrə vaxtında məlumat əldə etmək üçün istehlakçıların vəziyyətə necə reaksiya verdiyini müəyyənləşdirən beş göstərici nəzərdən keçirilmişdir.

İlk yerdə turizm sektoru gəlir. Ölkədə davam edən hazırkı vəziyyətlə əlaqədar mehmanxanalarda sıxlığın ciddi şəkildə azaldığı müşahidə edilir. Azərbaycanda 2020-ci ilin birinci yarısında öncəki illə müqayisədə xarici qonaqların sayının 2 dəfə azaldığı müəyyən edilmişdir. Nəticədə etibarilə də, böyük maliyyə itkisi də yaranır .

İkinci göstərici - pərakəndə satış sektorudur. Əldə edilən məlumatlara əsasən, ölkədəki istehlakçılar əsasən zəruri mallar almağa başlamışdır. Dərman vasitələri, təmizlik məhsulları, məişət məhsulları, ərzaq və qablaşdırılmış suların satışında artışı nəzərə çarpır.

Üçüncü və dördüncü göstəricilər – bu mədəniyyət sənayesi və kütləvi yerlərdə, mədəniyyət və idman obyektlərində kassa qəbzləridir. Koronavirusla mübarizə tədbirləri səbəbiylə premyeralar, konsertlər, festivallar, daxili və beynəlxalq mədəni və idman tədbirləri təxirə salınır ki, bu da bilet satışında özünü biruzə verir.

Son göstərici- istehlakçı etibarlılığı. Buradakı vəziyyət hələ "iqtisadi çaxnaşmaya" səbəb olacaq dərəcədə deyil.

Hazırda pandemiyanın Azərbaycana vurduğu zərərin dəqiq qiymətləndirilməsi qeyri-mümkündür. Lakin, mövcud məlumatlara görə gündəlik itkilər 120-150 milyon manat (71-88 milyon ABŞ dolları) təşkil edir. Qeyri-neft sektorunda pandemiyanın təsir göstərdiyi vergi ödəyicilərinin payı 46.4% təşkil edir. İlin birinci yarısının nəticələrinə görə, milli iqtisadiyyatda istehsal azalır və bu səbəbdən, dövlət borcunun ümumi daxili məhsula (ÜDM) olan nisbəti 20,7% -dən 24,5% -ə yüksəlmişdir.

Turizm, qeyri-ərzaq mallarının ticarəti və xidmət sektorları ÜDM-ə cüzi töhfə versə də, iqtisadiyyatın ən çox zərər gördüyü sahələr idi. Turizm və qeyri-ərzaq malları ticarətinin Azərbaycan ÜDM-dəki payı 5% təşkil edir. Lakin əsas problem bu sahələrdə çalışan 300000-400000 işçinin olmasıdır.

Həm karantin tədbirləri, həm də dünya bazarında neftin ucuzlaşması Azərbaycan iqtisadiyyatına ciddi təsir göstərmişdir. AYİB 2020-ci ildə ÜDM-nin 2% azalacağını gözləyir və BVF-in cari hesablamalarına görə ÜDM-nin 9.2% -ə bərabər olan profisitdən 8.2 %-lik kəsirə keçəcəyini təxmin edir.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2020-ci ilin yanvar ayından avqust ayına qədər ölkənin ÜDM-i əvvəlki ilə müqayisədə 3% azalmışdır. İqtisadiyyatdakı tənəzzül dünya əmtəə qiymətlərinin azalması ilə daha da pisləşdi: ÜDM-in yaradılmasında neft sektorunun iştirakı 4.9% azaldı, halbuki, iqtisadiyyatın digər sahələrində bu azalma 1.7% -dən

artıq olmadı. Xarici ticarət dövriyyəsi 2020-ci ilin yanvar-iyul ayları arasında 2019-cu ilin birinci yarısına nisbətən real olaraq 22,5% (idxal 43,4%, ixrac 7,1% azalıb) azalıb.

Azərbaycan sabit valyuta məzənnəsini saxlayan ölkələrdən biri olduğu üçün gəlirlərin itirilməsi dövlət büdcəsinə sarsıdıcı zərbə vur. İlin birinci və ikinci rübündə, ölkə 7,3 milyard ABŞ dolları olaraq hesablanan Azərbaycan Dövlət Neft Fondunun 2,8 milyard ABŞ dolları məbləğinin xərcləmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanın maliyyə sektorunda likvidlik və maliyyə sabitliyi baxımından çətinliklər yaranmışdır.

Bu il ölkənin məşğulluq idarələri tərəfindən işsiz statusu alanların sayı 365,4 min nəfər olub (2019-cu illə müqayisədə 5 dəfə çox) və bunun da 37,1%-i qadınlar təşkil edir. Halbuki, bunlar yalnız reallıqdan fərqli olan rəsmi məlumatlardır. Bürokratik baxımdan işsiz statusunu almaq elə də çətin proses deyil. Təəssüf doğuran hal odur ki, insanlar (əsasən bölgələrdə) işsiz statusunu almaq hüquqları barədə məlumatsızdırlar və özünüməşğulluq hüququ barədə kifayət qədər məlumatlı deyillər.

10. Özünüməşğulluq nədir?

Özünüməşğulluq - muzzdlu işdən fərqli olaraq birbaşa sifarişçidən gəlir əldə etmək formasıdır.

Beynəlxalq təcrübədə özünüməşğulluq proqramı ilə çalışan insanların rəsmi işləmək hüququ olduğu bir neçə növ fəaliyyət növü vardır: repititorluq, təmizlik və ev işləri, uşaqlara, xəstələrə, əlillərə və 80 yaşdan yuxarı şəxslərə qulluq. Lakin, hər bölgədə bu siyahı yerli hakimiyyət orqanlarının qərarına uyğun olaraq dəyişir.

Hökumətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsas məqsədlərindən biri işsizlik səviyyəsini azaltmaq və onu ən aşağı səviyyədə saxlamaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə olunur. Bütün icra strukturlarının bu planın həyata keçirilməsində maraqlı olduğunu və bunun icrasında fəal iştirak etdiyini deyə bilərik. Sözsüz ki, indiyə qədər ən böyük məsuliyyət Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin üzərinə düşür. Dövlət başçısının sərəncamı ilə əlaqədar son bir ildə bu istiqamətə yönəldilən diqqət və görülən işlərin sayı artmış və intensivləşmişdir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyinin inzibati binası və Bakı şəhəri Yasamal rayonu ərazisindəki ilk DOST mərkəzinin açılış mərasimində iştirak edən Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev

Özünüməşğulluq Proqramının sosial sferada vacib təşəbbüs olduğunu və proqramın məşğulluq və iqtisadi inkişaf baxımından gələcəyinin olduğunu vurğulamışdır.

“Vətəndaşların bu proqrama böyük maraq göstərdiklərinə görə çox şadam. Bir neçə ildir ki, bu məsələ ilə məşğul oluruq. Son vaxtlar bu sahədə daha fəal işlər aparılır və müraciətlərin sayının artması məni olduqca sevindirir. Mənim təşəbbüslə bu məsələni Dünya Bankı ilə müzakirə etdik. Onları da bu məsələlərə cəlb etdik. Dünya Bankı maliyyə mənbələrindən istifadə edərək bu sahəyə də vəsait ayıracaq və beləliklə, bu il Özünüməşğulluq Proqramı təxminən 10 min vətəndaşı əhatə edəcəkdir. Gələcəkdə bu işin miqyası daha da genişlənməlidir. Bu, məşğulluğun artmasına xidmət edəcək və eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatına böyük töhfə verəcəkdir. Özünüməşğulluq proqramı qeyri-neft sektorunun, kənd təsərrüfatının və xidmət sektorunun inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir” İlham Əliyev

Proqramın Azərbaycanda 60 mindən çox əhalini əhatə edəcəyi və 15 min mikro sahibkarlıq subyektinin yaradılmasına töhfə verəcəyi gözlənilir. Proqram çərçivəsində kiçik bizneslərə, xüsusilə də ailə bizneslərinə dəstək tədbirləri həyata keçirilir. Bölgələrdə sahibkarlığın inkişafı üçün mikrokreditlər də verilir.

“İşsizlərin dostu” proqramı bunun bariz nümunələrindən biridir. Proqram dövlət başçısının təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Bunun nəticəsində, vətəndaşlar ödənişli ictimai işlərə cəlb edilir. Bir nüans qeyd etmək lazımdır ki, işə yalnız Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Məşğulluq Mərkəzlərində qeydiyyatdan keçmiş şəxslər cəlb edilir. Lakin, problemə sistemli şəkildə yanaşılması da təqdirləyici addımdır.

Rəsmi statistika bu istiqamətdə görülən tədbirlərdən sonra işsizlik səviyyəsinin 7,3 %-dən 5 %-ə düşdüyünü göstərir. Yoxsulluq səviyyəsi isə 5,1 %-ə qədər azalıb.

Ümumilikdə, ötən il ərzində məşğulluqla bağlı görülən tədbirlər nəticəsində 40 minə yaxın vətəndaş işlə təmin edilmişdir. Bu, əvvəlki ilə müqayisədə daha yüksək rəqəmdir. Yəni, məşğulluq məsələlərinə müəyyən idarəetmə mexanizmi və əsasları nöqtəyi-nəzərindən yanaşmaq lazımdır.

DOST-in ilk mərkəzi 2018-ci ilin dekabr ayında Bakı şəhəri, Yasamal rayonu ərazisində fəaliyyətə başladı. Bu gün isə bunların sayı dördə çatıb. 2019-cu ildə 30 min işsiz vətəndaş sosial işlərə cəlb edilmişdir.

Yeri gəlmişkən qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda hər il 100 min işçi əmək bazarına daxil olur. Bu qədər insanı işlə təmin etmək elə də asan deyildir. Ümumilikdə, əhalinin sayı artdıqca işçi qüvvəsi də artır. DOST proqramı kimi layihələr bu problemi araşdıraraq işsizlik səviyyəsini müəyyənləşdirəcək və nəzarətdə saxlayacaqdır.

Özünüməşğulluq proqramı əmək məhsuldarlığının və əhalinin iqtisadi fəallığının, ailə gəlirlərinin artmasına, əlavə iş yerlərinin açılmasına, habelə vergi ödəyicilərinin sayının və sosial sığorta ödənişlərinin artmasına imkan yaradır.

Əldə edilən nəticə barəsində danışmaq üçün hələ çox tezdir. Lakin digər ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, işsiz vətəndaşları dövlət büdcəsi vasitəsilə maliyyələşdirmək və daha sonra vergi ödənişi olaraq dividendlərin əldə olunması sadəcə işsizlik müavinətini ödəməkdən daha yaxşıdır, bu da öz növbəsində heç nə etmədən qazanc əldə edən şəxslərin məşğulluğunu ləngidir.

Bunu anlayan Azərbaycan bankları özünüməşğulluq proqramlarına qoşuldu.

Əhalinin həssas qruplarının özünüməşğulluğunun təşkilində banklar tərəfindən yardım göstərilməsi ilə əlaqədar sosial məsuliyyətin paylanması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin irəli sürdüyü təşəbbüs, bankların bu fəaliyyətinin genişlənməsinə şərait yaratdı. Bu məqsədlə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, AMB və Azərbaycan Banklar Assosiasiyası arasında imzalanmış əməkdaşlıq memorandumunun müddəalarının həyata keçirilməsi üçün fəal iş aparılır. İlk mərhələdə proqramın həyata keçirilməsi üçün ona ölkədə fəaliyyət göstərən aşağıdakı səkkiz bank qoşuldu: Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Kapital Bank, PAŞA Bank, Accessbank, Bank Respublika, Rabitabank, Turanbank və YeloBank.

Həyata keçirilən birləşmiş fəaliyyət planı əhalinin həssas qrupları arasında məşğulluq səviyyəsini artırmaq və kiçik biznesləri (əlillər, aztəminatlı ailələr, şəhid ailələri, məcburi köçkünlər, işsizlər və işəgötürənlər və digərləri) dəstəkləmək üçün əlavə imkanlar yaratmaq, həm də hazırda ölkədə koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yaratdığı mənfi sosial-iqtisadi nəticələrin azaldılması iqtisadiyyatında həyata keçirilən fəal dövlət siyasətini dəstəkləmək məqsədini daşıyır.

Banklar proqrama qoşulan vətəndaşlar ilə müvafiq grant müqavilələri, xidmət və istehsalat sahəsindəki aktivlər (materiallar, avadanlıq və digər həqiqi mülkiyyət formaları daxil olmaqla) ilə bağlı iki il müddətinə zəmanət müqavilələrini imzalamağa başladılar. Yaxın vaxtda digər bankların da bu prosesə cəlb edilməsi nəzərdə tutulur. Nəticədə, bu, özünüməşğulluq proqramına qoşulan bankların sayını əhəmiyyətli dərəcədə artacaq.

11. Əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi və qeyri-formal məşğulluğun leqallaşdırılması

Qeyri-rəsmi sektorun dövlət üçün nə qədər vacib olduğunu və nə qədər problemləndiyini anlamaq mərhələsinə çatmışıq. Məsələn: qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan işçilərin payı qeyri-kənd təsərrüfatı sektorunda çalışan ümumi işçilərin sayının faizi olaraq dünyada 22 %-dən 58 %-ə qədər dəyişməkdədir.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının əmək hüquqlarının qorunması, işçilərin maddi və sosial ehtiyaclarının qarşılınması və layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi ölkədə həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin prioritet məsələlərindəndir.

Qeyri-formal sektorun qlobal əhəmiyyətliliyi ilə əlaqədar olaraq, 17 mart 2017-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "Milli iqtisadiyyat və onun əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında" Fərmanın tətbiqi ilə əlaqədar Əmək Münasibətlərinin Tənzimlənməsi və Koordinasiyası Komissiyasının yaradılması haqqında sərəncam imzalamışdır. Əsas məqsəd qeyri-formal sektordan rəsmi iqtisadiyyata keçidin təmin edilməsidir. Əmək münasibətlərinin qeydiyyatı və işçilərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən nəzarət tədbirlərinin koordinasiyasının təmin edilməsi Komissiyanın qarşısına qoyulan əsas tapşırıqlardan biridir. Bu sahədə həyata keçirilən tədbirlər artıq müsbət nəticələr verməyə başlamışdır.

2019-cu ilin nəticələrinə həsr olunmuş görüşdə Prezident İlham Əliyev hökumət orqanlarına 25-dən çox təlimat vermişdir. Pandemiya nəticəsində dünyada yaranan vəziyyətdən söhbət açan Prezident İlham Əliyev bunun iqtisadiyyatımız üçün böyük problem olduğunu qeyd etmişdir.

"Gəlirlərimiz təbii olaraq azalır. Buna baxmayaraq, bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, bu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı heç bir problem olmamalıdır. Hər şeydən əvvəl, bütün sosial öhdəliklər tam yerinə yetirilməli və sosial infrastruktur layihələrinin icrası təmin edilməlidir. Eyni zamanda, büdcə xərcləri təkrar nəzərdən keçirilməklə zəruri olmayan layihələr təxirə salına bilər. Əlbəttə ki, hazırki layihələrin həyata keçirilməsi və ya əksinə, ləğv edilməsini düşündükdə, məşğulluq məsələlərini nəzərdən keçirmək zəruridir. Belə ki, dövlət tərəfindən həyata keçirilən investisiya layihələri eyni zamanda məşğulluğu təmin edir və əhalisi artan Azərbaycan üçün məşğulluq məsələsi əlbəttə ki, ön plandadır". İlham Əliyev

Nazirlər Kabineti bu təlimatları sistemləşdirmiş və onların icrası üçün Tədbirlər Planını hazırlamışdır. Bununla bağlı olaraq, müvafiq sərəncam imzalanmışdır. Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna ödənişlərin son 2 ildə 37 faizdən çox artmasının, aparılan islahatların və bu günə kimi qarşıya qoyulmuş tapşırıqların real göstəricisi olduğu da qeyd edilmişdir. Son 15 ildə ölkədə 2

milyondan çox yeni iş yeri açılmış, işsizlik səviyyəsi 5 %-ə qədər azalmışdır. 2017-ci ilin ikinci yarısından 2019-cu ilin sonuna qədər ümumilikdə 300 min əmək müqaviləsinə nəzarət edilmişdir. Rəqəmlərin ildən-ilə artması da yaxşı göstəricidir. Yalnız 2019-cu ildə bu rəqəm 153 min təşkil etmişdir. Ümumilikdə, 300 minə qədər artım, əhalinin məşğulluğunun 21,2 % artması deməkdir. 2019-cu ildə qeydə alınan 153 min əmək müqaviləsindən 99 mini özəl sektorun payına düşür.

2019-cu ildə bu sahələrdə qeyri-formal məşğulluğun qarşısını almaq üçün bir sıra operativ vergi tədbirləri həyata keçirilmişdir. İl ərzində 7294 qanun pozuntusu faktı aşkar edilmiş və qanuna uyğun olaraq müavfiq tədbirlər görülmüşdür. Belə ki, ilk dəfə pozuntu halı aşkar edilən sahibkarlara yazılı xəbərdarlıq edilmişdir. Təkrar pozuntulara yol vermiş şəxslərə isə 268 min manat məbləğində cərimə tətbiq edilmişdir. 27 fakt üzrə cinayət işi açılmışdır. İl ərzində vergi orqanlarının xətti üzrə ödənilmiş sosial sığorta haqlarından əldə edilən gəlir 26 faiz artaraq 2 milyard 931 milyon manat təşkil etmişvə bununla da, proqnoz 105,8 % yerinə yetirilmişdir.

Dövlət Statistika Komitəsi, həm İqtisadiyyat, həm də Əhalinin Əmək və Sosial Müdafiəsi Nazirlikləri ilə ortaq şəkildə razılaşdırılmış metodologiya əsasında qeyri-formal məşğulluğun səviyyəsini qiymətləndirmək üçün araşdırmalar aparmışdır. Beynəlxalq metodologiyaya əsaslanaraq, sözügedən araşdırmalar üzrə hazırlıq işləri, prosesə xarici mütəxəssisləri cəlb etməklə həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, qeyri-rəsmi məşğulluğun yüksək səviyyədə olduğu sahələrdən biri də inşaat sektorudur. 2017-2019-cu illərdə bu sahədə 171 monitorinq aparılmış, 170 min 600 əmək müqaviləsi imzalanmışdır ki, bunun da 90 min 451-i və ya 45 %-i bu monitorinqlər nəticəsində işəgötürənlər tərəfindən bağlanan müqavilələrdir. Yəni, monitorinqlər bu sektordakı əmək müqavilələrinin 45%-nin imzalanmasına şərait yaratmışdır.

Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi tikinti sahəsində qeyri-formal əmək münasibətlərinin qarşısının alınması istiqamətində apardığı işlərin tərkib hissəsi olaraq, vətəndaşlara xidmət və sosial yenilikləri göstərmək üçün Dövlət Agentliyinin Əmək Münasibətləri Monitorinq Mərkəzinə inşaat lisenziyaları, lisenziya alan hüquqi və fiziki şəxslər barədə məlumat göndərir.

İlin əvvəlində Əmək Münasibətlərinin Tənzimlənməsi və Koordinasiyası Komissiyasının iclası keçirilmiş , burada iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev qeyri-formal məşğulluğun qarşısının alınmasının və şəffaflığın artırılmasının vacibliyini vurğulamışdır. Beş hissə və 36 maddədən ibarət fəaliyyət planı dəyərləndirilmişdir. 18 bəndin

tam, yeddi bəndin isə qismən yerinə yetirildiyinin qeyd edildiyi iclasda 11 bəndin də icra edildiyi diqqətə çatdırılmışdır. Ümumilikdə, görülən işlər müsbət qiymətləndirilmişdir.

Son iki il yarım ərzində 300 minə qədər əmək müqaviləsi imzalanmışdır. Bu 300 min əmək müqaviləsi ümumi fəal əhalinin 21.2 %-ni təşkil edir. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, 2020-ci ilin ilk yarısında əmək müqaviləsi ilə çalışan işçilərin sayı 1661692 nəfər təşkil etmişdir. Həmin bu müddət ərzində qeyri-dövlət sektorunda əmək müqaviləsinin rəsmiləşdirildiyi şəxslərin sayı isə 110 min nəfər olmuşdur.

Bu, pandemiya ilə əlaqədar yaranan çətinliklərə baxmayaraq, qeyri-dövlət sektorunda əmək müqavilələri və bərpa olunan sosial hüquqlar vasitəsilə nəinki işçiləri saxlamağın, hətta onların sayının artırılacağına da mümkün olduğunu göstərir.

Altı ay ərzində sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilən vətəndaşların sayının 466 min nəfər olduğunu qeyd etmək lazımdır. Dövlət Sosial Sığorta Fonduna edilən ödənişlərin 37 %-dən çox artması Tədbirlər Planı çərçivəsində həyata keçirilən işlərin əyani sübutudur. Yalnız 2019-cu ildə özəl sektorda 99 min əmək müqaviləsi imzalanmışdır.

Qeyd edək ki, qeyri-formal sektorun ləğvi istiqamətində vergi nəzarəti ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilir. Təkcə keçən il 7294 qanun pozuntusu faktı aşkar edilmiş və qanuna uyğun olaraq ilk qanun pozuntularına cavab olaraq yazılı xəbərdarlıqlar edilmişdir. Lakin dəfələrlə pozuntulara yol vermiş şəxslərə qarşı 268.000 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmiş, 27 fakt üzrə cinayət işi başlanmışdır. İl ərzində vergi orqanlarından, habelə sosial sığorta haqlarından əldə edilən gəlir 26 faiz artaraq 2 milyard 931 milyon manat təşkil etmişdir.

Dövlət Statistika Komitəsi, beynəlxalq mütəxəssislərin iştirakı ilə İqtisadiyyat, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi ilə razılaşdıraraq hazırlanmış metodologiya əsasən qeyri-formal məşğulluğun səviyyəsini qiymətləndirmək üçün araşdırma aparır.

12. Hökumətin anti-böhran paketi

Hökumətin ümumi koordinasiya vasitəsilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin rəhbərlərinin, özəl və bank sektoru təmsilçilərinin, Sahibkarlar və Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyalarının nümayəndələrinin iştirakı və işçi qruplarının rəhbərləri ilə müntəzəm məsləhətləşmələr aparmaqla 10 proqramdan ibarət paket hazırlanmışdır.

Bunlardan ikisi aşağıdakılardır: - "Koronavirus pandemiyasından zərər çəkən sektorlarda çalışan 304000 muzzdlu işçinin əmək haqlarının kompensasiyası üçün maliyyə dəstəyi proqramı" və "Koronavirus pandemiyasından zərər çəkən sektorlarda çalışan 292.000 fərdi (mikro) sahibkar

üçün maliyyə dəstəyi proqramı". Hər iki proqramın ən vacib şərt və çərçivəsi, pandemiya zamanı zərər çəkən sektorda olan 336 min müəssisədə iş yerlərinin qorunub saxlanmasına yönəldilib.

Üçüncü proqram - "Koronavirus pandemiyasından zərər çəkən sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştləri, imtiyazlar və vergi tətilləri proqramı" dır. Bu geniş bir proqram olmaqla, ilk növbədə zərər çəkən sektorları əhatə etsə də, bəziləri daha geniş sahəyə aiddir.

Bundan başqa, "Koronavirus pandemiyası nəticəsində meydana gələn itkilərdən əziyyət çəkən sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün yeni bank kreditlərinin verilməsi üçün kredit-zəmanət proqramı" da hazırlanmışdır. Beləliklə, burada məqsəd Azərbaycanda iqtisadi inkişafın trayektoriyasını saxlamaq məqsədilə, yeni layihələrin maliyyələşdirilməsi prosesini davam etdirməkdir. Belə ki, karantindən sonrakı fəaliyyət dövründə canlanma müşahidə ediləcəkdir.

Beşinci proqram - "Koronavirus pandemiyasından zərər çəkən sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün mövcud kredit portfelinin dəstəklənməsi üçün kredit zəmanəti proqramı" olaraq nəzərdə tutulmuş proqramdır. Bu proqramda qismən dövlət büdcəsindən, habelə Sahibkarlığın İnkişafı Fondundan vəsaitlərin cəlb edilməsi nəzərdə tutulur. Buradakı ən vacib hədəf həm sahibkarlıq subyektlərinə dəstək göstərmək, həm də kredit portfelini dayanıqlılığının maliyyə və bank sektoru üçün zəruri, çox vacib və əhəmiyyətli olmasını təmin etməkdir.

Altıncı və yeddinci istiqamət olaraq "Əhalinin maddi vəziyyətini dəstəkləyən sosial paket" və "Sosial cəhətdən həssas qruplara mənsub ailələrin üzvləri olan tələbələrin təhsil xərclərinin ödənilməsinə dəstək proqramı" nəzərdə tutulmuşdur. Əhalinin sosial baxımdan həssas qrupuna məxsus ailələrdən olan tələbələr üçün təhsil haqqı xərcləri ödəniləcək.

Bundan başqa, səkkizinci istiqamət olaraq ipoteka krediti və kreditlərə zəmanət mexanizmi üçün maliyyə dəstəyi proqramı müəyyənləşdirilib. Bu proqram həm inşaat sektorunun fəaliyyətinin davam etdirilməsinə, genişlənməsinə, həm də əhali üçün hər zaman lazım olan mənzil probleminin həllinə müəyyən töhfə verəcəkdir.

Proqramın doqquzuncu istiqaməti - "Əhalinin elektrik enerjisi sərfiyyatına görə kommunal ödənişlərə dəstək proqramı"dır. İnsanlar evdə daha çox vaxt keçirirlər, buna görə də elektrik istehlakı artır. Bu proqram, hər şeydən əvvəl, mövsümü və limitlərin genişləndirilməsini nəzərə alaraq elektrik enerjisi üçün ödənişi təmin edir.

Nəhayət, "Sərnişin daşımalarının həyata keçirilməsi üçün zəruri sahələrin dəstəklənməsi proqramı" da mövcuddur. Həyati zəruri olan fəaliyyətlə məşğul olan bir sıra şirkətlərin - sərnişin daşınması, dövlət və özəl şirkətlər demək olar ki, obyektiv səbəblərdən işlərini dayandırmış və ya dondurmuşdurlar. Bu müəssisələrlə bağlı hədəf proqramı hazırlanmışdır.

Bu geniş miqyaslı iqtisadi və sosial paket iqtisadi sahədə artan tempə müsbət təsir göstərməli və eyni zamanda, həssaslıq kateqoriyasına aid olan vətəndaşlar bu böhrandan qorunmalıdır. Əsas məqsəd ilk növbədə vətəndaşların təhlükəsizliyi, sağlamlığı və rifahının qorunmasından ibarətdir.

Azərbaycan hökumətinin böhran əleyhinə planının məzmunu aşağıdakı kimidir: koronavirusun nəticələri ilə mübarizənin aparılma qaydası və 3.5 milyard manat (2 milyard ABŞ dolları) həcmində göstərilən 10 proqramın müddəaları vətəndaşların diqqətinə çatdırılmışdır.

13. Aktiv maliyyə və pul-kredit siyasəti

Hökumət öz gəlirlərini itirən sahibkarlara yardım göstərmiş, hətta onların işçilərinə belə aldıkları əmək haqlarına uyğun olaraq ödənişlər etmişdir. Lakin, rəsmi maaşlar ailələrin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün yetərli deyildir. Əvvəllər işçilərin maaşları və digər xərclər ödənildikdən sonra adi sahibkarın xidmət sektorundakı kiçik obyektlərdən əldə etdiyi qazanc ayda təxminən 1200 manat (710 ABŞ dolları) təşkil edirdi. İndi dövlətdən aldığı 700 manat (410 ABŞ dolları) dövlət yardımı ilə obyektin icarə haqqını ödəməkdən başqa heç nə edə bilmir.

İşsiz kimi qeydiyyatdan keçmiş şəxslərə dövlət tərəfindən verilən yardıma gəldikdə isə 190 manat (111 ABŞ dolları) məbləğində müavinət ödəyərkən, vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsinin (VÖEN) olması heç bir əhəmiyyət daşımır.

Belə "qeyri-standart vəziyyətdə" hökumət əsas istehlakçının tələbatının azalmasının qarşısını almağa çalışır, işini itirmiş və evdə qalan insanların gəlirlərini kompensasiya etmək üçün addımlar atır.

Biznes sahəsinə gəldikdə, hökumət pandemiya sonrası mərhələ üçün hazırlaşır və biznesin inkişafı - sabitliyi üçün kredit imkanlarını təklif edir.

Ölkənin əsas gəlir mənbəyi neft ixracı olduğundan, neftin qiymətlərində müşahidə olunan azalma 2020-ci ildə ölkədə iqtisadi artım tempi və gəlirdə azalmaya gətirib çıxaracaq. Bununla yanaşı, 2021-ci ildə neft və qaz qiymətlərindəki canlanmanın təsiri ilə iqtisadi artımın 1,5 % olacağı proqnozlaşdırılır. Təbii qaz istehsalının genişləndirilməsi, xidmət sahəsində və ticarətdəki artım templəri iqtisadi inkişafa dəstək olacaq, ölkənin xalis ixracatını

gücləndirəcəkdir. Minimum əmək haqqının, təqaüdlərin, bütün növ müavinətlərin artması ilə istehlakın da artacağı gözlənilir.

İqtisadi tənəzzülə baxmayaraq, hökumət ölkədəki makroiqtisadi vəziyyətə nəzarət edir və dövlət rəsmilər öz bəyənətlərində vəziyyətin düzələcəyinə ümid edirlər. Bütün mümkün ssenarilər proqnozlaşdırılır, dünya enerji və fond bazarlarındakı kəskin dalğalanmalara qarşı tədbirlər planlaşdırılır. Azərbaycan hökuməti əhaliyə təxminən 2,5 milyard manat (1,5 milyard ABŞ dolları) həcmində yardım paketi və 1 milyard manat (590 milyon ABŞ dolları) həcmində vergi güzəştləri ediləcəyini elan etmişdir. 2020-ci ildə xərclər planlandığından təxminən 2,5-3 milyard manat (1,5-1,8 milyard ABŞ dolları) çox olacaq. Eyni zamanda, dövlət gəlirləri təxminən 5 milyard manat (2,9 milyard ABŞ dolları) azalacaq.

Lakin, koronavirus pandemiyasının Azərbaycan iqtisadiyyatına yalnız mənfi təsir göstərdiyini qeyd etmək yanlış olardı. İnternet texnologiyaları və rabitə xidmətlərinə tələbin artması müəyyən dərəcədə müsbət təsir göstərmişdir. Həm sənayedə, həm də kənd təsərrüfatında oxşar təsirlər mövcuddur. İnflyasiya yenə də aşağı səviyyədə qalır, belə ki, 2019-cu ildəki 2.6%-ə nisbətən, bu il bu rəqəqm yalnız 3.1% olmuşdur. Müsbət təsirlər qısa müddətdə, mənfi təsirlər isə orta və uzun müddətdə ortaya çıxmağa bilər.

Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu daxil olmaqla beynəlxalq təşkilatlar ölkədəki vəziyyəti “çox müsbət” dəyərləndirərək Azərbaycanın “valyuta ehtiyatlarının çox, xarici borcunun isə az olmasının” “ ciddi tədbirlər” görməyə imkan verəcəyini bildirmişdilər.

Bu baxımdan, vergi güzəştləri, koronavirus pandemiyasının fərqli sahədə çalışan vergi ödəyicilərinə vurduğu zərərə uyğun olaraq dəyişir.

Karantin tədbirləri aradan qaldırıldıqdan dərhal sonra iqtisadi fəaliyyət tam bərpa olunması mümkün olmadığı üçün dövlət sahibkarlara dəstək göstərəcək. Dövlət dəstək proqramlarının punktlarından biri həm mövcud, həm də gələcək kreditlər üçün dövlətin sahibkarlara müəyyən güzəşt verməsini əhatə edir.

Digər əsas prioritet tapşırıq da iş yerlərinin qorunmasıdır. Hökumət yardım mexanizmləri işləyib hazırlamış və sahibkarlar artıq müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq artıq həmin mexanizmlərə müraciət edə və onlardan o istifadə edə bilər. Yardım paketinin formalaşdırılması prosesində əsas amillərdən biri olaraq işlər qorunub-saxlanılmışdır. İşçilərin sayını və iş yerlərini azaltmayan sahibkarlar yardım mexanizmlərindən yararlanmağa bilərlər. Sosial cavabdehliyi tətbiq edənlərə isə dövlət tərəfindən yardım göstərilir.

14. Sosial dialoqa əsaslanan həlli yolların tapılması

COVID-19 pandemiyasının alovlanması və onun nəticələri ilə əlaqədar görülmüş tədbirlərin effektivliyinin təmin olunması üçün sosial dialoq və üçtərəfli danışıqlar vasitəsilə etibar mühitin formalaşması zəruridir. Sosial dialoq mexanizmlərinə riayətin gücləndirilməsi və eləcə də, sözügedən mexanizmlərə dəstək işəgötürənlərin və işçilərin məşəqqətli, lakin zəruri siyasi tədbirlərə qarşı dayanıqlılıq və öhdəliklərin təminatı üçün möhkəm zəmin yaradır. Hazırda, sosial təzyiğin artdığı müddətdə sözügedən amilxüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

BƏT-in “Sülhün və qarşıdurmanın potensialının təmin olunması məqsədilə layiqli əmək haqqında 205 sayılı Təvsiyəsində (2017) sosial dialoqun zəruriliyini və sahibkarlar (işəgötürənlər) və işçi təşkilatlarının böhran vəziyyətlərinə qarşı cavab tədbirlərində mühüm rolunu vurğulayır.

Azərbaycan Hökuməti, böhrana cavab tədbirlərində sosial tərəfdaşların müstəsna rolunu nəzərə alır, birləşmə azadlığı, və həmkarlar ittifaqlarına (87 sayılı) birləşmə hüququnun qorunması haqqında 1948-ci ildə qəbul edilmiş Konvensiyanın (87 sayılı) və birləşmə azadlığı, həmkarlar ittifaqlarına birləşmə hüququnun qorunması və kollektiv danışıqların aparılması prinsiplərinin tətbiqi haqqında 1949-cu ildə qəbul edilmiş Konvensiyaya (98 sayılı) riayət olunmasını təşviq edir, əməyin mühafizəsi, sosial təminat, məşğulluq, diskriminasiyaya yol verilməməsi, iş şəraiti və ayrıca işçi kateqoriyasının qorunması ilə bağlı milli və beynəlxalq əmək standartlarının əsaslarına uyğun olaraq birgə çalışır, eləcə də, COVID-19 pandemiyası dövründə layiqli əmək prinsipinə əməl olunmasını təşviq edir.

Azərbaycan həmkarlar ittifaqları təkcə ölkənin mərhələli inkişafının şahidi deyil, həm də çoxsaylı infrastruktur, sosial və enerji layihələrinin həyata keçirilməsi, biznes və investisiya mühitinin dayanıqlı inkişaf inkişafı, sahibkarlığın təkmilləşməsi (xüsusən özəl və orta ölçülü müəssisələr sektorunda), regional inkişaf strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi prosesinin birbaşa iştirakçılarıdır.

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (AHİK) həmkarlar ittifaqlarını, əksəriyyətində əsas problemlərin (xüsusilə hədəf 8) təşkilatın məqsəd və vəzifələri ilə üst-üstə düşdüyü ölkənin bütün inkişaf proqramlarına cəlb etmək ideyasını fəal şəkildə təbliğ edir,. Bu inkişaf proqramlarına tam və məhsuldar məşğulluq və layiqli əmək, cinsindən asılı olmayaraq bərabər iş üçün bərabər ödəniş, gənclər arasında işsizlik, bütün növ uşaq əməyinin ləğv edilməsi, qeyri-formal iqtisadiyyatı formal iqtisadiyyata çevirmək, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və mikro, kiçik və orta müəssisələrin inkişafı, əmək hüquqlarının qorunması, təhlükəsiz iş şəraitinin yaradılması, əmək miqراسiyası və s. daxildir.

AHİK hökuməti və işəgötürənləri bir sıra vacib tələbləri yerinə yetirməyə çağırır. Bunlara aşağıdakılar daxildir: təlim-tədris proqramlarının genişləndirilməsi, təhsil prosesinin şərtlərinin müasir istehsalın tələblərinə uyğunlaşdırılması; milli və regional səviyyədə müvafiq inkişaf proqnozlarının hazırlanması; insan resurslarının idarəedilməsi sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının təşkili. Məşğulluq baxımından ən həssas işçilər kateqoriyasına yardım göstərmək və tətbiq olunan yeni texnologiyalar növlərinin məşğulluğa mənfi təsirini aradan qaldırmaq üçün hazırlanmış profilaktik tədbirlərin genişləndirilməsi məqsədi ilə tədbirlər görülməsi.

Burada sənayə, müəssisə səviyyəsində sosial dialoq mühüm əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, işçilər məlumatlandırılmalı, həm məşğulluq şərtlərinə təsir edən, həm də özlərinin mühafizəsi üçün görülməli tədbirlər barədə konsultasiyalar aparılmalı və məlumatlandırılmalıdır. Bunları ardıcıl həll etmək üçün yalnız son 5 ildə AHİK Hökumət və Sahibkarlar (İşəgötürənlər) təşkilatı ilə 3 Baş Saziş bağlamağa nail olmuşdur. Hər il orta hesabla 110 sektorlar arasındakı kollektiv müqavilə və 12000 tarif razılaşması imzalanmışdır.

Sosial əməkdaşlıq prinsipi əsasında həyata keçirilən işlər dayanıqlı iqtisadi inkişaf və ölkə vətəndaşlarının əmək hüquqlarının qorunması üçün möhkəm zəmin yaratmış, 2016-2020-ci illər üzrə ölkənin layiqli əmək proqramının reallaşdırılması və işçilərin sosial müdafiəsi sahəsində siyasətin həyata keçirilməsi üçün ilkin şərtlər müəyyənləşdirmişdir. İş sferasında baş verən problemlə məsələlər və dəyişikliklər AHİK tərəfindən Sosial və Əmək Münasibətlərinin Tənzimlənməsi üzrə Milli Üçtərəfli Komissiya və Əmək Münasibətlərinin Tənzimlənməsi və Koordinasiya Komissiyası iclaslarının gündəliyinə daxil edilir.

Ölkə həmçinin standartlarını yeniləməyə, onları etibarlı və aktual etməyə hazırdır və buna qadirdir. İş sferasında olan digər dəyişikliklər kimi bu proses də güclərin birləşməsinə tələb edir. Konkret işlər görülmüş, konseptual əlaqələr və həyata keçiriləcək cavab tədbirlərinin dövrləri müəyyən edilmişdir. Burada söhbət, təhlükələrin nəticələrinin qarşısını almağa imkan verən fəlakətlərin aradan qaldırılması tədbirlərinin işlənilməsi, sabitlik və dayanıqlı inkişaf imkanlarının əldə edilməsindən gedir. əldə etmək. Hazırda, AHİK dialoq tərəfdaşları ilə birgə aşağıdakı fəaliyyət sahələri ilə bağlı yanaşmalar üzərində işləyir:

- ▶ sosial dialoq və həmkarlar ittifaqlarının böyük rolu;
- ▶ COVID-19 koronavirus pandemiyasının nəticələri ilə bağlı tədbirlər görmək. Xəbərdarlıq, nəticələrin yumşaldılması və hazırlığın təmin olunması.
- ▶ Dəyişiklik, vaxtında və səmərəli bərpa;
- ▶ ədalətli keçidlər və lazımi tədbirlilik. Həssas təbəqələrə diqqət göstərmək;

- ▶ məşğulluğun qorunub saxlanması və genişləndirilməsi məsələsinin milli iqtisadiyyat və sosial siyasətin əsas məqsədi kimi təqdim edilməsi;
- ▶ kollektiv danışıqlar prosesində həmkarlar ittifaqlarının mövqelərinin gücləndirilməsi, müasir əmək haqqı sistemi barədə məlumatların verilməsi;
- ▶ sərbəst birləşmə hüququ;
- ▶ Əmək miqrasiyası. Qəbul edən ölkənin həmkarlar ittifaqları ilə təşəbbüskarlar arasında əməkdaşlıq ideyasını təşviq edərək miqrant işçilərin qorunması və onlara dəstəyin təşviqi;
- ▶ sosial təminat;
- ▶ güclü gender bərabərliyi və qadınların həmkarlar ittifaqlarında rolu;
- ▶ əməkdaşların potensialının artırılması və ölkənin işçi qüvvəsinin məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsinə yönəldilmiş siyasət və proqramların işlənilib hazırlanması;
- ▶ gənclərin məşğulluğunun təşviqinə yönəldilmiş proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- ▶ sahibkarlığın inkişaf yolları ilə yeni iş yerlərinin açılmasının təşviqi;
- ▶ hüquqlar, bərabərlik və diskriminasiyaya yolverilməməsi
- ▶ beynəlxalq əməkdaşlıq. BMT-nin 2030-cu ilə qədər Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrası çərçivəsində BƏT ilə sıx əməkdaşlığın davam etdirilməsi və genişləndirilməsi. Başqa ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi, məlumat mübadiləsinin aparılması, məlumat və tövsiyələrin təyinatı üzrə istifadəsi.

AHİK-yə üzv olan bütün təşkilatlar təşəbbüs və tədbirlər prosesində fəal iştirak edirlər. Pandemiyanın yayılma yollarının birgə səylərlə qarşısını alınması və fəlakətin nəticələrinin aradan qaldırılması vacibdir. Tədbirlər planının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi məqsədilə sosial-iqtisadi məsələlər üzrə üçtərəfli komissiyanın gündəliyinə daxil etmək; həmkarlar təşkilatlarının virtual şəbəkələrinin yaradılması və sosial şəbəkə vasitəsilə pandemiya qarşı potensialın təmin olunması məsələləri barədə açıq onlayn kursların keçirilməsi; həmkarlar təşkilatı hərəkətini inkişaf etdirmək və davam etdirmək üçün P205-dən bir vasitə olaraq istifadə etmək .

AHİK hökumətin sosial tərəfdaşı olaraq, qeyri-rəsmi məşğulluqla mübarizədə səy göstərir. Bu sahədə geniş məlumatlandırma işləri aparılır. Bura, cari ilin dörd ayı daxil olmaqla , 8-i respublikanın müxtəlif bölgələrində keçirilən, 4000 həmkarlar ittifaqı təşkilatçısı və aktivistlərin iştirakı ilə təşkil edilən 60-dan çox tədbir daxildir. Həmkarlar ittifaqlarının mövqeyini əks etdirən prioritet məsələlər müəyyənləşdirilmiş, tövsiyələr və onların həyata keçirilmə yolları qəbul

edilmiş və üç komponent olan iqtisadi, sosial və ətraf mühit arasında vahid əlaqələndirmə təmin edilmişdir.

“Sosial və İqtisadi Məsələlər üzrə Üçtərəfli Komissiya”nın iclası zamanı qeyri-formal sektor və qeyri-formal məşğulluqda, məşğulluq statistikasına bağlı problemlər, ölçü metodologiyaları, məlumatların qiymətləndirilməsinə yanaşmalar, onların nəticələri və s. müzakirə edilmişdir. Qeyd olunan problemlərin hər birinin ayrı-ayrılıqda ölçülməsi və təhlil edilməsi məsələsi müzakirəyə çıxarılmış, belə ki, onların hər biri üçün milli siyasətin işlənilib hazırlanmasına dair fərdi yanaşmaya ehtiyac vardır.

Kollektiv müqavilələr və sazişlərin işlənilib hazırlanmasında xüsusi diqqət kadrların hazırlığı və onların ixtisas uyğunluğu göstəricilərinin artırılması, işçilərin peşəkar inkişafı üçün müvafiq şəraitin təmin edilməsi; , əmək bazarında tələb olunan əlaqəli peşələrə yiyələnmə imkanları; ailə həyatının sosial-iqtisadi şərtləri, ailə, ana və uşağın sağlamlığının qorunması; ailənin asudə vaxtının və istirahətinin təşkili . Möhkəm və sağlam bir ailənin yaradılmasına, gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə qoyulan investisiyalar dövlətin və millətin gələcəyini formalaşdırır. Üzvlərinin mənəvi hüquq və mənafelərini qorumaq və müdafiə etmək, sosial həyatdakı xəstəliklərin aradan qaldırılması; cinayət, alkoqolizm, narkomaniya, yoxsulluq, korrupsiya, yad əcnəbi idxal nümunələrinin kütləvi informasiya vasitələri ilə genişləndirilməsi, təhsil müəssisələrinin təhsil sistemləri və proqramlar, mədəniyyət sarayları və həmkarlar ittifaqı klubları, idman qurumları və cəmiyyətləri vasitəsilə vətəndaş-vətənpərvərin formalaşması istiqamətində işlərin nəticələrini görmək lazımdır.

AHİK Azərbaycan Respublikası da daxil olmaqla ölkələrin qarşısına qoyulan Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin layiqincə həyata keçirilməsini vacib hesab edir. Əminik ki, Hökumət və ölkənin İşəgötürənlər Konfederasiyası ilə bağlanan Baş Sazişin uğurla həyata keçirilməsi və “2019-2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının məqsədlərinə nail olma nəinki işsizlik səviyyəsinin artımının qarşısını alacaq, eləcə də qeyri-formal məşğulluğa qarşı mübarizə aparacaq, habelə ölkədə işsizliyi 4%-ə qədər azaldacaq; formal məşğulluğu (aqrəsənaye kompleksi istisna olmaqla) 80% -ə çatdıracaq; əmək bazarında və təhsil sahəsində fəal olmayan gənclərin (15-24 yaş) nisbətini 15% -ə endirəcək, regional peşə təhsili mərkəzlərinin sayını 10-a çatdıracaq və daha çox ailəni əhatə edəcək özünüməşğulluq proqramları və aktiv əmək bazarı proqramlarının maliyyələşdirilməsini artıracaq.

15. Xülasə

Bugünkü reallıqlara uyğun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, effektiv peyvəndlərin hazırlanmasının və vurulmasının nə qədər vaxt aparacağı, epidemiyanın təkrar alovlanması və ciddi izolə müddəti və ehtimalı, habelə son iqtisadi nəticələr barədə çox məqam aydın deyil. Buna baxmayaraq, COVID-19-dan sonra beynəlxalq nizamın üz-üzə qalacağı qaçılmaz halları vurğulamaq mümkündür.

Birincisi, beynəlxalq əməkdaşlıq xəstəliyin səbəbləri ilə bağlı səmərəli cavab tədbirlərinin təmin olunmasında və eləcə də onun təsirlərinin yumşaldılması üçün həyati vacib əhəmiyyətə malikdir.

İkincisi, Xüsusi Karantin tədbirləri texnologiyanı bilavasitə məşğulluq, istehlak, təchizat, qarşılıqlı əlaqə və çatdırılma sektorunda ön plana çıxardı. Texnologiya pandemiya ilə mübarizədə virusun yayılmasının proqnozlaşdırılması və simulyasiyasından əlaqələrin izlənilməsinə qədər bir çox sahədə geniş istifadə olunur. Video konfranslar, onlayn iş mühiti və yeni sosial platformalar demək olar ki, bir saatda distant fəaliyyəti aktivləşdirdi və bu tendensiya ola bilsin ki, karantin tədbirləri bitdikdən sonra da davam edəcəkdir. Onlayn rejimdə tele səhiyyədən tutmuş təhsilə, nağdsız pul köçürmələri və həssas insanları dəstəkləmək üçün təcili yardımlara qədər xidmətlər sahəsində rəqəmsal kanallara keçid ölkənin pandemiya qarşı cavab tədbirləri arasında mühüm yer tutur. Təmassız ödənişlərə tələbat nağd ödənişdən rəqəmsal ödənişə keçidi sürətləndirir və biznes modellərinin və təchizat zəncirlərinin rəqəmsallaşdırılması ticarət və çatdırılma formasını dəyişdirir. Texnologiya yeni inkişaf mənbələri yaratmaqda, məhsuldarlığı artırmaqda, işçilərin və müəssisələrin yeni dünyaya keçidinə və adaptasiyasına həlledici rol oynaya bilər.

Yüksək texnologiya ilə bağlı iş yerləri üçün bacarıqların uyğunsuzluğunu azaltmaq məqsədilə təhsil və təlim sistemlərinə uyğunlaşma və kadr hazırlığına ehtiyac vardır. Lakin, bütün işlərin evdən həyata keçirilməsi mümkün deyildir. . Pandemiya həmçinin aparılan bu mübarizədə məhz hansı işçilərin- məsələn səhiyyə sahəsində , ahıllara qayğı göstərən işçilər kənd təsərrüfatı və ərzaq dükanlarındakı işçilərin zəruriliyini, eləcə də, onların qazanlarının qeyri-sabitliyi və iş təhlükəsizliyi arasındakı uyğunsuzluğu da aşkar etdi. Bu işçilərin və qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan saysız-hesabsız digər insanların da üzləşdiyi ciddi sosial müdafiədəki boşluqlar aradan qaldırılmalıdır.

Üçüncüsü, pandemiya, iqlim dəyişikliyi ilə əlaqədar təhdidlər olaraq, təbiət hadisələrinin aktuallığını və uzunmüddətli dayanıqlılığın təmin olunmasının zəruriliyini xatırlatdı.

Karbon qazı tullantılarının aşağı səviyyədə olduğu iqtisadiyyata keçid, bərpa olunan enerji infrastrukturunun qurulmasına və daha dayanıqlı yollara və tikililərə investisiya qoymaq,

elektrik şəbəkəsinin ötürmə qabiliyyətinin genişləndirilməsi, ən yeni texnologiyaların hazırlanması və tətbiqi çox mürəkkəbdir, lakin bunları iqtisadi və ekoloji davamlılıq artırmaqla yanaşı, qısa müddətdə və kapital yığılmasında çox sayda iş yerinin açılması üçün vacib şərtlərdir. Hamımız bu çağırışı qəbul etməliyik.

Hər işdə bir xeyir var. Böhranlar insanlarda ən yaxşı keyfiyyətləri oyadır - biz buna öz ölkəmizdə əyani şəkildə əmin olaraq, yalnız müharibə zamanı müşahidə olunan miqyasda ictimai məqsədlər üçün resursların səfərbər olunduğunun şahidi olduq. Lakin, bu müharibə ortaq bir düşməyə qarşı aparılır, baxmayaraq ki, həqiqi bir müharibə baş verib - vətən müharibəsi. Təəssüf ki, təxminən 30 il davam edən diplomatik səylər və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə dair Ermənistanla aparılan danışıqlar prosesi nəticə verməmişdir. Dövlət və xalq vahid yumruq altında birləşərək, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpasına nail olmuşdur. Bütün silahlı münaqişələr kimi, bu münaqişə də özündən sonra dağıntı, xarabalıq, ekoloji fəlakət, ölüm, istehsal vasitələrinin məhvini qoydu, başqa sözlə - kapital, iş yerləri və əmək resurslarının, gənclərin itkisi ilə nəticələndi. Təcavüzkar ölkə tərəfindən dağıdılmış və hazırda azad edilmiş şəhər və kəndlərin infrastrukturunun bərpası, qaçqınların geri dönməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması, dinc həyatın qurulmasını təşviq etmək üçün mexanizm və vasitələrin tətbiqi və ölkə iqtisadiyyatının sabitləşdirilməsi üçün çox böyük işlər görülür. Hazırda, bunlar baş verməkdədir.

Yeni COVID-19 pandemiyası kimi **genişmiqyaslı böhranlar** beynəlxalq təşkilatları, hökumətləri, işəgötürənləri, həmkarlar təşkilatlarını və bütün vətəndaş cəmiyyəti institutlarını prinsiplial olaraq yeni ideyaları daha geniş şəkildə düşünməyə və təcrübədən keçirtməyə vadar edən dönüş nöqtəsidir. Yenidən düşünmək daha yaşıl, ədalətli, mərhəmətli və ağıllı bir dünyanın yaranmasına səbəb ola bilər. Bəlkə də bu, sosial və iqtisadi həyatın əsaslarını dəyişdirmək üçün bir fürsətdir. Bu fürsətdən istifadə edərək gələcəyə daha ümidlə baxmağın vaxtı yetişib.

Gənclərin bütün ölkələrin bu günü və gələcəyi olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycan da daxil olmaqla hökumətlərin, işəgötürənlərin, təşkilatların və həmkarlar ittifaqlarının nümayəndələri gənclərin məşğulluq böhranının və sağlam gənc nəslin itirilməsi təhlükəsinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş təcili və təxirəsalınmaz tədbirlər görməyə çağırırlar. Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq konfransların və digər tədbirlərin qətnamələrində tərəfdaşlara milli strategiyaların və gənclərin məşğulluğunun artırılması üçün tədbirlərin hazırlanmasında rəhbərlik edə biləcək proqramları izah edən təlimatlar və mənalı nəticələr paketi var. Hamısı, fərqli ölkələri nəzərə alan fərqli və balanslı bir yanaşmanın dünyanın gənclər üçün layiqli iş yerləri açma prioritetinə cavab verən arzu olunan bir üsul olduğunu təsdiqləyirlər.

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası çağırışları dəstəkləyir və bu istiqamətdə fəal işlər həyata keçirir. Hazırlanan tövsiyələrdə məşğulluğun artması və makroiqtisadi siyasət vasitəsilə layiqli iş yerlərinin yaradılması üçün əlverişli tədbirlər nəzərdə tutulur; gənclərin məşğulluğu, təhsili, təlimi və bacarıqlarına yiyələnməsini təşviq edən proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi; əmək bazarı siyasəti; sahibkarlığın və özünüməşğulluğun inkişafı; gənclər üçün hüquqların təmin edilməsi və s.

Fəaliyyətin aktuallığı və sürəti beynəlxalq əməkdaşlığa və bütün mənbələrin real miqyasda səfərbər olunmasına ehtiyac olduğu qədər mühümdür. AHİK gənclərin məşğulluq layihələrinin və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsi, digər ölkələrin təcrübələrini öyrənmək, fikir mübadiləsi aparmaq, məlumat və tövsiyələrdən məqsədləri üçün istifadə etmək məqsədilə BƏT ilə sıx əməkdaşlığı davam etdirəcək və bu əməkdaşlığı daha da genişləndirəcəkdir.